

Boendesegregation – orsaker och mekanismer

En genomgång av aktuell forskning

**Elisabeth Lilja
Mats Pemer**

Juni 2010

Boendesegregation – orsaker och mekanismer. En genomgång av aktuell forskning

1. Inledning	3
2. Segregationsforskningens utveckling	4
2.1 Segregationens rumsliga karaktär	5
2.2 Segregationsforskningen i Sverige	5
2.3 Grannskapseffekter	6
2.4 Grannskap och flyttningsmönster	8
2.5 Segregation och grannskap - var står forskningen idag?	11
2.6 Det svårångade grannskapet	13
2.7 Segregationens mekanismer	14
3. Hur ser segregationen ut i Sverige?	15
3.1 Segregation är vanlig och ökar	15
3.2 Exemplet Stockholmsregionen	16
3.3 Segregationen i Stockholmsregionen ökar	18
3.4 Stora skillnader mellan olika grupper	18
3.5 Miljonprogrammets vakanser öppnade för segregation	19
3.6 Etniska svenskar väljer homogena områden	20
3.7 Malmö och Göteborg	21
4. Den byggda miljön som förutsättning och motkraft till segregation	22
4.1 Utgångspunkter för att bryta utvecklingen	22
4.2 Grannskapet och det moderna förortsbyggandet	22
4.3 Identitet och tillhörighet	23
5 Segregation och integrationspolitik i ett europeiskt perspektiv	25
5.1 Utvecklingen i Nederländerna och Tyskland	25
5.2 Att överbrygga sociala klyftor med integrationspolitik	26
5.3 Utanförskap och dålig boendemiljö	27
5.4 Likheter med svenska förhållanden	27
5.5 Segregation och etniska broar	28
5.6 Rotterdamexperimentet – att utestänga fattiga från fattiga områden	29
5.7 Etniska nätverk – negativt eller positivt för integration	30
5.7 Segregation påverkar icke utsatta mest	32
6 Segregationens effekter på ekonomin	33
6.1 De kreativa näringarna – integrerad urbanitet eller science parks	33
6.2 Gentrifiering och de urbana näringarna	34
6.3 Skillnader mellan olika städer – och mellan olika branscher	35
6.4 Dynamiska urbana kärnor men segregerade förorter	36
7. Gentrifiering – segregationens andra sida	37
7.1 Stadskärnornas renässans	37
7.2 Gentrifieringsforskningens utveckling	38
7.3 Gentrifierares livsstil - "habitus" - och det sociala kapitalet	39
7.4 Gentrifiering som ekonomiskt eller kulturellt fenomen	41
7.5 Både kultur och kapital	42
8 Avslutande kommentarer	43
8.1 Segregationen ökar, trots goda föresatser	43
8.2 Segregationsforskningen i Sverige och i andra länder	45
8.3 Summering	46
Litteraturreferenser	48

Boendesegregation – orsaker och mekanismer. En genomgång av aktuell forskning

Elisabeth Lilja och Mats Pemer

1. Inledning

Segregationens konsekvenser har dokumenterats och beskrivits i ett flertal utredningar och rapporter och resultaten är samstämmigt nedslående.¹ Segregationen har enligt dessa befästs och fördjupats allteftersom. Processen kan tyckas obeveklig.

Ofta beskrivs segregationsprocessen som en konsekvens av den globala ekonomiska omstrukturering, som storstadsregionerna är en del av, med en ökning av arbeten inom servicesektorn och kunskaps- och forskningsintensiva företag och en minskning inom traditionell tillverkningsindustri.² Stockholmsregionen förlorade exempelvis 100 000 arbeten åren 1990-1995 inom den sistnämnda sektorn. Och arbetslösheten femdubblades under samma period.³ Samtidigt var storstäderna de regioner i landet där de flesta nya jobb skapades men då främst inom andra sektorer.⁴

Segregationsprocessen har förändrat städernas grunddrag på tre sätt: 1) ökad lokal homogenitet, 2) ökad polarisering och 3) gentrifiering av innerstäder.

Det första innebär att stadsdelar och bostadsområden blivit allt mer socialt homogena. Detta innebär ökade sociala skillnader mellan olika delar av staden. Utvecklingen har inneburit att integrerade stadsdelar och bostadsområden, där det fanns en blandning av hög och låginkomsttagare, blivit allt färre.

Det andra är en ökad polarisering mellan olika delar av staden. Stadsdelar och bostadsområden med tydlig låginkomstkaraktär har förstärkt sin profil. Det är framförallt förorter som redan i mitten av 1980-talet hade många eller extremt många låginkomsttagare som försämrats.⁵ Situationen i de svenska storstadsförorterna har liknats med den utveckling mot ökad ojämlikhet som skett i de flesta västeuropeiska städer under 1990-talet med "utsatta områden", social utestängning och minskad social integration.⁶ Den senaste storstadsutredningen visar att flertalet av de förorter som pekades ut som "utsatta" år 1990 fortfarande är "utsatta".

¹ Storstadsutredningen "Storstadsliv - rika möjligheter men hårda villkor" SOU 1990:36 och Storstadskommitténs underlagsrapport "Delade städer" SOU 1997:118. Om storstädernas segregation senast i "Social rapport 2010" Socialstyrelsen.

² Hall, P. (1993): "Forces Shaping Urban Europe", Urban Studies, vol 30(6) pp 883-898. Sassen, S. (1991): The Global City, New York, London, Tokyo. Princeton, New Jersey.

³ Proposition 1997/98:165 s.12

⁴ Sedan mitten av 1980-talet har tillväxten i Stockholmsregionen varit dubbelt så hög som i övriga landet. Mellan 1985 till 1996 ökade BRP (bruttoregionalprodukt per invånare) med 200 miljarder för hela landet och 80 av dessa miljarder var tillväxt i Stockholm (Prop. 1997/98:165) s.11.

⁵ INREGIA 2001

⁶ Madanipour et. al.(eds) (1998): Social Exclusion in European Cities. Processes, Experiences and Responses. Jessica Kingsley, London

I de utsatta förorterna, där många idag har mycket låga eller t.o.m. extremt låga inkomster, har andelen låginkomsttagare med tiden ökat högst väsentligt medan andelen höginkomsttagare har minskat.⁷ Fattigdom och segregation hänger ihop. Detta framgår av Storstadskommitténs underlagsmaterial. Där beskrivs hur andelen invånare med låg eller extremt låg inkomst nästan fördubblats mellan åren 1985-1993 i de utsatta områdena.⁸

Människors liv i de utsatta förorterna karaktäriseras av hög arbetslöshet, låga inkomster, höga ohälsotal och ett allt djupare bidragsberoende. Allt fler människor har i perioden 1985-1993 blivit beroende av socialbidrag och ökningen har varit störst i de utsatta områdena.⁹ Högkonjunkturen under 1990-talet ledde inte till någon minskning av andelen socialbidragstagare i de socialt utsatta områdena.

Boendesegregationen beskrivs också med en etnisk dimension på så sätt att andelen utlandsfödda är störst i de utsatta förorterna. Dessa förorter står också för den största ökningen av andelen utlandsfödda under de senaste tio åren.

Människor som lever i de utsatta områdena tenderar att ha en sämre hälsa. Det har sedan år 1985 skett en ökning av andelen invånare i dessa områden som upplever sig ha ett dåligt hälsotillstånd, medan andelen minskat något i övriga områden. Utvecklingen har lett till att segregationen befästs och fördjupats. Städerna liknar alltmer delade städer.

Det tredje grundläggande förändringen är gentriferingen av innerstäderna dvs. den sociala uppgradering som skett där. Det senaste decenniet har segregationen fördjupats särskilt mellan innerstäderna och förorterna. Hela Stockholms innerstad bebos idag av en avsevärt större andel höginkomsttagare än vid mitten av 1980-talet.¹⁰ I början av 1970-talet var nära hälften av områdena i innerstaden av låginkomstkaraktär.

2. Segregationsforskningens utveckling

De senaste årens segregationsforskning har i hög grad fokuserat på problemen med ökad segregation och beskrivit hur den framträder med olika kvantitativa mått. Det är i vissa förorter marginaliseringstendenserna under 1990-talet fördjupats och de boendes villkor på olika sätt försämrats. Den redan negativa bilden av dessa utsatta förorter har än en gång befästs.

⁷ SOU 1997:118 s.29

⁸ Ibid. Diagram 2.2. s.30

⁹ Ibid. Tabell 2.4 s.40

¹⁰ INREGIA 2001

2.1 Segregationens rumsliga karaktär

Dagens segregation har en tydlig rumslig dimension med koppling till stadsrummet. Det finns tydliga sociala och rumsliga gränser mellan olika förorter och mellan förorterna och innerstäderna. Mentala eller känslomässiga avstånd mellan människor blir allt påtagligare och segregationen fördjupas.

Trots detta uppmärksammas sällan stadsrummets betydelse för segregationen i forskningen. Den sociala skiktningen i boendet är inte hela problematiken, stadsrummet och den urbana formen sätter speciella villkor för vardagen. Det som är karaktäristiskt är att skillnaderna i livsvillkor är knutna till en rumslig åtskillnad och att dessa skillnader ökat inom storstadsregionerna under tidsperioden 1990 till 1997.¹¹

Människor har ofta betraktats som offer för torftiga miljöer, särskilt i vissa av miljonprogrammets förorter. Samtidigt är det så att många har sina rötter i dessa förorter och upplever dem som sin hembygd. I de utredningar som gjorts har emellertid beskrivningar av omgivningen reducerats till det fysiskt materiella och inifrån-perspektivet tappats bort.

Det material som presenteras av t.ex. Storstadskommittén är till största delen kvantitativt. Ett avsnitt ägnas boendemiljön och boendeförhållandena. Speciellt intressant är att förorternas fysiska miljö tas upp i diskussionen om möjligheter att bryta segregationen och skapa mer socialt hållbara stadsdelar.

När det gäller boendemiljön i de utsatta förorterna finns inte mycket forskning att luta sig mot, vilket i sig är anmärkningsvärt. För att råda bot på detta genomförde t.ex. Storstadskommittén en egen enkät bland ungdomar, som visar att 75 % tyckte att deras områden var fina. Samtidigt som 90 % ändå tyckte att det var nödvändigt att snygga upp gårdar och parker i deras områden. 80 % ville även snygga upp husen. Vad den vuxna delen av befolkningen tycker om sin boendemiljö redovisas som utredningens ”intryck” och utifrån ett par mindre undersökningar, bl.a. en från Vårberg 1987, som visar att knappt 20 % är direkt missnöjda med sitt bostadsområde. Missnöjet handlar om områdets sociala integration, rädsla, obehag och främlingskap i området samt områdets geografiska läge.

2.2 Segregationsforskningen i Sverige

Segregationsforskningen började utvecklas på allvar under 1970 och 1980-talet genom flera ambitiösa studier av boendesegregationen. Forskningens syfte var att ge kunskap om segregationens tillstånd och att med kvantitativa metoder beskriva segregationens utbredning särskilt i städerna.¹² Utgångspunkten var ett huvudsakligen social-ekologiskt perspektiv på segregation och en deterministisk syn på sambandet mellan att bo i ett utsatt område och att hamna i utanförskap.

¹¹ Storstadsutredningen SOU 1990:36 och Storstadskommitténs slutrapport Delad stad SOU 1997:118

¹² Jansson 1971, 1975, Arnell-Gustafsson 1975, Danmark 1982, Lindberg & Lindén (1986)

Under 1990-talet uppmärksammades boendesegregationen på nytt genom stadsutredningarna och politiska satsningar på att bryta segregationen. Den etniska dimensionen i boendesegregationen lyftes fram i forskningen, liksom forskning om segregationens konsekvenser¹³. Flera longitudinella forskningsprojekt genomfördes i syfte att kartlägga omgivningens betydelse för människors utveckling, så kallade grannskapseffekter.

Det politiska intresset för frågan innebar att forskningen förflyttades från den akademiska arenan till den utredande¹⁴. En stor del av forskningen om segregation under 1990-talet kom att utvecklas i arbetet med att ta fram underlag för stadsutredningarna och storstadspolitiken.

Från mitten av 1980-talet till mitten av 1990-talet fortsatte forskningen om segregation i den socieologiska traditionen men kom alltmer att tas över av den framväxande välfärdsforskningen. Dessa välfärdsforskare använde nationellt representativa data från levnadsnivåundersökningarna (LNU) och undersökningar om levnadsförhållandena (ULF) för att undersöka fattigdom och social segregation. De samplingsmetoder som användes i dessa undersökningar gjorde det inte möjligt att analysera resultaten med koppling till frågor om grannskapets och den byggda miljös betydelse. Forskningen om segregation och byggd miljö blev som en följd av detta allt mer utarmad.

Fram till början av 2000-talet fanns en del svensk forskning om den byggda miljön betydelse och särskilt moderna förorter som livsmiljö. Den fokuserade på segregationens mekanismer och frågor om det offentliga rummets betydelse för identitet, social förankring och olika livsstilar att kunna utvecklas. Exempel på denna forskning är Lieberg (1992) Ristilampi (1994), Mörck (1997), Gunnemark (1998), Lilja (1999) och Andersson B. (2002).

2.3 Grannskapseffekter

I debatten är det vanligt att det görs kopplingar mellan segregation och grannskapseffekter. Föreställningen om att grannskapseffekter existerar tas ofta för given även i forskningen.¹⁵ Det finns emellertid förvånansvärt lite empirisk forskning som kunnat isolera och mäta att sådana effekter verkligen existerar. I den senaste avhandlingen på området konstateras: ”To date, the empirical body of evidence is inconclusive about the scope and magnitude of neighbourhood effects”.¹⁶

Forskningen om grannskapseffekter fick en renässans framförallt under 2000-talet¹⁷. Den utgår från antagandet om att en geografisk koncentration av fattigdom har negativa effekter på människors livschanser och möjligheter till utbildning, arbete och politisk aktivitet. Grannskapseffekter antas även kunna vara positiva,

¹³ Andersson-Brolin 1984, Kuusela 1991, Arnman & Jönsson 1985, Molina 1997

¹⁴ Segregationen i storstäderna 2009, SNS Förlag

¹⁵ Friedrichs 2002, s 103, Andersen & Kempen 2001, s 12

¹⁶ Brännström 2006 s11

¹⁷ Sundlöf 2008, Andersson R. 2001, Andersson E. 2001, Brännström 2006, van der Burgt 2007, Bergsten 2008

så att ett område med många resursstarka välutbildade höginkomsttagare kan ge mer gynnsamma förutsättningar för individens livschanser.

Slutsatser om grannskapseffekter dras ofta utifrån statistiska data som gäller ett helt område dvs. på en aggregerad nivå. Risker med detta är att geografiska variationer likställs med grannskapseffekter. Musterd och Ostendorf har pekat på denna risk: ”many researchers assume a neighbourhood effect too hastily. Often the association between neighbourhood quality and the problem score will be spurious and explained by characteristics of the population itself”¹⁸. Variationer i karaktäristika mellan områden kan helt enkelt bero på skillnader i befolkningsstrukturen.

Huvudfrågan är om de sociala skillnader som finns mellan grannskap endast beror på skillnader i den sociala sammansättningen i befolkningen eller om exponeringen av ett visst grannskap har betydelse för invånarnas sociala och ekonomiska situation.

Den förgivettagna synen på grannskapseffekter har förts vidare in i politiken och kommer särskilt till uttryck i Storstadssatsningen, där målet är att bryta den sociala och etniska segregationen i utsatta stadsdelar. Utgångspunkten är här att det uppstår negativa utvecklingsspiraler i socioekonomiskt utsatta bostadsområden.

Socialstyrelsens Social rapport 2010 utgår från samma antagande om grannskapseffekter.¹⁹ Utgångspunkten är att andelen resursstarka respektive resurssvaga invånare i ett område påverkar grannskapets sociala karaktär och utvecklingspotential.²⁰ Här beskrivs hur högre inkomst går hand i hand med hög utbildning men också med ”större samhällskompetens samt bättre möjligheter att se till sina behov, vilket ger dessa människor större makt över tillvaron”.²¹ De resursstarka antas efterfråga en viss servicenivå i sitt grannskap och ställer också krav på kvaliteten. Sammanfattningsvis konstateras i rapporten att närvaron av resursstarka hushåll i ett område är en stabiliserande faktor och kan vara till fördel för hela området.

Ett liknande resonemang förs om etnisk segregation i grannskap. En förutsättning för integration är, enligt rapporten, kontakter med infödda svenskar som ”representerar en beteendemässig och språkmässig norm”.²² I rapporten undersöks olika invandrargrupperns exponering dvs. graden av potentiella kontakter och möjligheter till interaktion med infödda svenskar i den dagliga tillvaron. Tanken är att grannskapseffekter överförs via interaktion mellan de boende.

Enligt rapport 2006 fördjupas vår förståelse av den etniska segregationen genom analysen av olika grupperns exponering för andra grupper i sitt bostadsområde. Resultatet är att ”de synliga invandrargrupperna” mellan år 1990 och 2002 fått mindre möjligheter till grannkontakter med infödda svenskar och i högre grad blivit isolerade i den egna gruppen.²³

¹⁸ Musterd & Ostendorf 1998 s 195

¹⁹ Social rapport 2010, Socialstyrelsen, Stockholm

²⁰ Biterman & Franzén 2010 s.183

²¹ Ibid s 183

²² Ibid s 184

²³ Biterman & Franzén 2006 s 216

Slutsatsen är att den etniska segregationen blivit alltmer liktydig med den ekonomiska segregationen. Det är framförallt ” de synliga invandrargruppernas” möjligheter till exponering för svenskar som är mycket begränsade.” De bor i grannskap där möjligheten att träffa människor med egen försörjning har minskat medan sannolikheten att bo bland fattiga eller biståndstagare har ökat”.²⁴

Den exponeringstesen som förs fram i rapporten innebär att boende i segregerade områden blir mer utsatta för grannskapseffekter. Det som påverkas är särskilt de boendes uppfattning av vad som är normalt. Segregationen resulterar i att olika gruppers verklighetsuppfattning riskerar att komma allt längre ifrån varandra. Det kan bli problem när det enligt tesen inte finns tillräckligt många resursstarka invånare i ett område, som kan upprätthålla majoritetens normsystem. Då kan det utvecklas såväl negativa utvecklingsspiraler för området som utanförskap för enskilda individer .

Forskningen om grannskapseffekter betraktar dessa som resultat av interaktion mellan boende som ”smittar av sig” och överför normer om det normala och sin verklighetsuppfattning mellan sig. I forskningen om grannskapseffekter ses individen som nyttoximerande och fritt handlande vars livschanser påverkas negativt av segregerade miljöer. Detta gäller särskilt barn och unga, som är mer bundna till grannskapet .²⁵

I Social rapport 2010 refereras till den senaste forskningen om grannskapseffekter och exponeringstesen diskuteras ytterligare. Man framhåller att den mesta forskningen rör förhållanden i USA och att kunskaperna om grannskapseffekter i Europa och Sverige inte är tillräckliga för att ge underlag för beslut om satsningar på områdesbaserade eller individbaserade åtgärder. Bättre kunskapsunderlag efterlyses.²⁶

2.4 Grannskap och flyttningsmönster

I forskningen om grannskapseffekter ses segregationen i boendet som självgenererande. Att befolkning med mindre ekonomiska resurser koncentreras till vissa områden är i enlighet med Chicagoskolans socialekologi en naturlig konsekvens av konkurrens och anpassning till samhällets naturlagar. Utgångspunkten är att individer med mest resurser väljer de mest attraktiva områdena.²⁷ Stadsdelar som uppfattas som oattraktiva väljs systematiskt bort av dem som ha råd, enligt Social rapport 2006. Här behandlas flyttningsströmmar som en av de viktigaste faktorerna i segregationsprocessen. Flyttningar sker framförallt från och till redan resurssvaga områden. I dessa områden var 33% kvarboende mellan åren 1990 och 2002 jämfört med 75% i resursstarka områden.²⁸

²⁴ Ibid s 216

²⁵ Biterman & Franzén 2006 s. 217

²⁶ Social rapport 2010 s 205

²⁷ Urban 2005 s.85

²⁸ Biterman & Franzén 2006 s.219

Flyttströmmarna mellan stabila och instabila områden har olika karaktärstika. I stabila resursstarka stadsdelar liknade in- och utflyttare varandra. Men i de socialt utsatta stadsdelarna hade inflyttarna lägre inkomst, högre arbetslöshet och var mottagare av bistånd i högre utsträckning än de kvarboende. En majoritet, över 70%, av inflyttarna till resurssvaga områden kom inflyttande från platser utanför regionen. Det typiska för inflyttare var annars att de kom från andra delar av samma region.

De som flyttade ut skiljde sig också åt. De som flyttade från resursstarka grannskap flyttade till grannskap av samma typ. Endast 4 % flyttade till resurssvaga områden. I resurssvaga områden flyttade en tredjedel till resursstarka eller integrerade områden och 16 % till resurssvaga områden. En tredjedel bodde kvar och 19% flyttade ut från storstadsregionerna.²⁹

Flyttströmmarna är en del av dynamiken i segregationsprocessen och en viktig faktor till hur stadsdelar och bostadsområden förändras. Sannolikheten att rota sig och bo kvar är kopplad till boendemiljön. Det är de stadsdelar som i rapporten benämns attraktiva som är stabila över tid. Hög omflyttningen och stor utomregionala inflyttningen sker framförallt till områden som karaktäriseras av att vara resurssvaga eller mycket resurssvaga. Detta tyder på att dessa grannskap fungerar som inlussningsområden.

En viktig faktor bakom flyttningar kan antas vara den fysiska miljön. Det är vissa stadsdelar och områden som hela tiden väljs bort av dem som har möjlighet. Mönstret visade sig redan i studier av segregation från början av 1970-talet. De som valdes bort var i första hand grannskapsförorter från 1950-60-talet och miljonprogrammets förorter, som också dominerades av hyresrätter i flerbostadshus.³⁰

Erfarenheterna från Stockholm pekar mot att det främst är de etniska svenskarnas preferenser som konstituerar segregationen. Dessa grupper tycks välja bort miljonprogramsområdena, och även femtiotalets grannskapsförorter, till förmån för småhusområden eller innerstaden. Den situation som nu råder i de svenska storstadsområdena men även i medelstora städer grundlades redan under sextiotalet och tidigt sjuttioal, innan de stora flyktingströmmarna började komma till Sverige. Det intensiva småhusbyggandet i ytterförorterna tillsammans med mycket förmånliga finansieringsmöjligheter gav stora grupper möjlighet att skapa sig ett eget hem. Något senare resulterade saneringarna och upprustningen av innerstäderna i ytterligare möjligheter att välja ett annat boende än förorternas flerfamiljshus.

Den fråga man måste ställa sig är då varför man flyttade från förorternas flerfamiljshusområden. Ett enkelt och ganska självklart svar på frågan är möjligheterna att få mer utrymme för en växande familj i ett småhus jämfört med en lägenhet, samt förhoppningar om en familjevänlig omgivning. Man kan heller inte bortse från livsstilsgrundade preferenser.³¹ Utflyttningen från miljonprogramsområdena

²⁹ Ibid s 219

³⁰ Dahlberg 1996

³¹ Se t ex Andersson, Borgegård, Hjort 1998 s 15 Boendesegregation i de nordiska huvudstäderna, Gerum Kulturgeografi 1998:2

sammanföll med den så kallade ”gröna vågen”. Senare tiders återflyttning till innerstäderna sammanfaller med en nymornad vurm för urbana livsstilar, som ibland skämtsamt kallas ”café-latte-kulturen” och är en del av en internationell gentrifieringstrend.³²

Flykten från miljonprogrammet var i sig segregering. Kvar blev grupper som inte hade ekonomiska resurser att flytta till eget hus eller inte var intresserade av detta, till exempel äldre, ungdomar eller ensamstående, oftast med låga inkomster. När de nya invandrargrupperna flyttade in i de tomställda lägenheterna var områdena redan socioekonomiskt segregerade. Den etniska dimensionen tillkom och har alltsedan dess dominerat debatten.

Det hävdas ofta i den allmänna debatten att en ökande andel invånare med avvikande etnisk bakgrund är en orsak till att personer från den etniska majoriteten väljer att flytta. Harris (1999)³³ menar i en studie, som avser amerikanska förhållanden, att det inte är etniciteten i sig som leder till önskningsatt flytta. Etniciteten fungerar som en ersättningsmarkör för framförallt socioekonomiska förhållanden i grannskapet som leder till en negativ utveckling där, och som är den egentliga orsaken till flyttningsbenägenheten.

Feiten och van Ham (2009)³⁴ har testat denna teori på nederländska grannskap. De finner att det inte är bara andelen utomeuropeiska invandrare som ökar flyttningsbenägenheten, utan också om grannskapet upplevs få en minskande socioekonomisk status, något som snarare har att göra med invånarnas inkomster än om etnicitet. Likaså föranleder hög flyttningsfrekvens inom ett område en önskan att också själv flytta. Det tycks alltså som om såväl etnicitet, socioekonomisk status och hög omflyttning triggar flyttningsbenägenheten. Feiten och van Ham framhåller att resultatet bör tolkas med försiktighet och att fler, framför allt kvalitativa och longitudinella studier behöver utföras för att bringa större klarhet i frågan.

Att vilja flytta är en sak, att kunna göra det en annan. För många grupper är valmöjligheterna begränsade. Man hänvisas till vad man kan få. ”Vanligtvis är dessa hushåll de fattigaste, ofta etniska minoriteter och områdena är ofta de minst eftertraktade.”³⁵

Men det är inte bara de rent ekonomiska resurserna som avgör. Som nämnts kan livsstilspreferenser ha stor betydelse. Kapital av annan än ekonomisk karaktär, till exempel socialt eller kulturellt, har uppmärksamats alltmer i den internationella forskningen, men knappast alls i Sverige. Tillgång till nätverk, kunskap om bostadsmarknaden och institutionella förhållanden kan vara väl så viktiga som ekonomiskt.

³² Se till exempel Zukin 1987

³³ Harris, D. R. Property values drop when blacks move in...: racial and socioeconomic determinants of neighbourhood desirability, *American Sociological Review*, 64(3) s 461-479

³⁴ Feijten, P. och van Ham, M. Neighbourhood change...Reason to leave? *Urban Studies* 2009; 46; 2103-2122

³⁵ Citat från Andersson, Borgegård, Hjort 1998 s 15

Vi kan konstatera att för svenska förhållanden saknas i stort sett forskning om de djupare bakomliggande motiven för att flytta och för att välja bostad. Däremot är själva flyttningsrörelserna relativt väl beskrivna.

2.5 Segregation och grannskap - var står forskningen idag?

Huvudkritiken mot forskningen om segregationens konsekvenser och grannskapseffekter är att den förutsätter en direkt koppling mellan grannskapet och dess invånares livshållning. Det är i grunden samma deterministiska teorier som började utvecklas på 1960-talet: att människor är offer för sin omgivning, att de på olika sätt blir besmittade av sin omgivning. Grunden är teorier om fattigdoms- och segregationskulturen och grannskapets potentiella effekter på barn, ungdomar och äldre och deras ekonomiska och sociala utveckling.³⁶

Denna syn på grannskapseffekter fick internationell uppmärksamhet genom publiceringen av boken *The Truly Disadvantaged* om de svartas situation i USA.³⁷ Med hjälp av kvantitativa data och statistiska modeller började nu skillnader i individers inkomst, arbete, utbildning, hälsa, välfärd osv. att analyseras med jämförelser inom och mellan utsatta och icke-utsatta grannskap.

Ett temanummer av *Urban Geography* från 2007 tar upp frågan om var segregationsforskningen står idag efter mer än ett halvsekel av formell analys. Wong, Reibel och Dawkinstar i en inledande artikel utgångspunkt i Chicagoskolan på 1920-talet, som var intresserad av att förklara hur samhällsgrupper fördelades ojämlikt genom att använda ett humanekologiskt angreppssätt.³⁸ Från 50-talet svängde angreppssättet mot kvantitativ analys, vilket markerade början på specifika studier av segregation. Med denna omsvängning försvann både de rumsliga dimensionerna i den lokala ojämlikheten och de dynamiska processerna bakom förändringar i grannskapen.

Wong et al konstaterar att forskare från skilda discipliner har prövat olika ansatser. Ekonomer och vissa geografer tenderar att fokusera på enskilda boendes val på bostadsmarknaden.³⁹ Andra fokuserar på etnisk (racial) diskriminering på bostadsmarknaden som en drivkraft för att skapa segregerade landskap.^{40 41} En annan ingång är minoritetsgruppers ekonomiska status länkat till miljöförhållanden och -kvaliteter⁴². Sociologer har länge studerat detta, från Chicagoskolans para-

³⁶ Lewis 1959, 1966, 1969

³⁷ Wilson 1987

³⁸ Wong, D. Reibel, M. Dawkins, C J. *Urban Geography*, 2007, 28, 4, pp. 305–311

³⁹ Clark, W. A. V., 1992, Residential preferences and residential choices in a multiethnic context. *Demography*, Vol. 29, 451–466

⁴⁰ Yinger, J., 1979, Prejudice and discrimination in the urban housing market. In P. Mieszkowski and M. Straszheim, editors, *Current Issues in Urban Economics*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 430–468

⁴¹ Kiel, K. A. and Zabel, J. E., 1996, Housing price differentials in U.S. Cities: Household and neighborhood racial effects. *Journal of Housing Economics*, Vol. 5, 143–165

⁴² Brasington, D. M. and Hite, D., 2005, Demand for environmental quality: A spatial hedonic analysis. *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 35, 57–82.

digm om ”invasion” och ”succession” till assimilationsteorin och senast modellen om segmenterad assimilation.^{43 44}

Chung och Brown identifierar fyra huvudstrukturer för att förklara uppkomsten av och förändringar i segregation.⁴⁵ Dessa huvudstrukturer är för det första assimilation, därefter stratifiering genom olika diskriminerande processer, sedan återupplivad etnicitet genom inom-gruppssliga preferenser och slutligen pluralism stödd av viktiga aktörer på bostadsmarknaden. Lokala förändringar borde peka på vilka av dessa kategorier som kan appliceras över tiden. Med data från 1990 och 2000 för Columbus, Ohio, beräknar de förändringar och drar slutsatsen att det finns ett svagt stöd för assimilations-kategorin. Återupplivad etnicitet finns i åtminstone i en del av populationen. De finner starkt stöd för marknadsledd pluralism bland afrikansk-amerikaner och spansktalande men inte bland asiater.

Grengs går ifrån konventionen att använda valdistrikt som analysenheter.⁴⁶ Applicerad på Detroit visar han att fattiga är koncentrerade i små utspridda fickor som försvinner på områdesnivå. Mätt i denna skala finner han att koncentrationen av fattigdom ökade 1990-2000, vilket motsägs av områdesbaserade data. Grengs visar också att när områden överges skapas små öar av koncentrerad fattigdom omgivna av obebodda områden, en extrem social isolering som inte heller syns i traditionell områdesanalys, och att bättre markutnyttjande är kopplat till att fattigdomskoncentrationen minskar.

Frågan om konsekvenserna av segregation har inte tagits upp lika mycket som att beskriva den. Antagligen för att segregation generellt anses oönskad. Studier visar att afrikansk-amerikanska invånare i mer segregerade områden får sämre hälsa än de som lever i mer integrerade. Grady och McLafferty fokuserar på låg födelsevikt hos barn födda av infödda och immigrerade svarta kvinnor.⁴⁷ Det visar sig att fattigdom spelar stor roll för låg födelsevikt bland USA-födda kvinnor i segregerade områden, medan påverkan är liten på de immigrerade. Kanske förvånande tycks immigrerade kvinnor löpa större hälsorisk i fattiga men mindre segregerade områden än i mer segregerade. Segregerade grannskap må skapa negativ påverkan, men hög etnisk täthet i dessa områden kan leda till positiv påverkan som motverkar de negativa.

I Sverige har forskningen om grannskapseffekter varit relativt begränsad. Den har utvecklats framförallt under 2000-talet bl.a. inom ramen för storstadspolitiken och arbetet med att bryta den pågående socio- spatiala polariseringen. I samband

⁴³ Massey, D. S., 1985, Ethnic residential segregation: A theoretical synthesis and empirical review. *Sociology and Social Research*, Vol. 69, 315–350.

⁴⁴ Portes, A. and Rumbaut, R., 1996, *Immigrant America: A Portrait, 2nd Edition*. Berkeley, CA: University of California Press.

⁴⁵ Chung, S-Y and Brown, L A, 2007, Racial-Ethnic Residential Sorting in Spatial Context - Testing the Explanatory Frameworks, *Urban Geography*, 2007, 28, 4, pp. 312–339

⁴⁶ Grengs, J, 2007, Reevaluating Poverty Concentration with Spatial Analysis: Detroit in the 1990s, *Urban Geography*, 2007, 28, 4, pp. 340–360

⁴⁷ Grady, S C and McLafferty, S, 2007, Segregation, Nativity, and Health - Reproductive Health Inequalities for Immigrant and Native-Born Black Women in New York City, *Urban Geography*, 2007, 28, 4, pp. 377–397

härmed har gjorts vissa longitudinella analyser av välfärdsutveckling för individer i segregerade grannskap.⁴⁸

Den senast publicerade avhandlingen om grannskapseffekter visar dock att det är svårt att påvisa några sådan på individnivå genom longitudinella studier.⁴⁹ De skillnader som finns mellan individers utveckling är små effekter och handlar ofta om självselektion och inte om grannskapets påverkan på individen. Endogena effekter dvs. att grannskapet påverkar individen genom att beteende sprids, genom social kontroll eller socialisation har alltså inte gått att påvisa.

Slutsatsen är att grannskapseffekter inte gått att styrka genom longitudinella studier. Brännström lyfter istället fram miljöeffekter, som en tänkbar förklaring, och efterlyser mer kvalitativa studier av olika grannskap som livsmiljöer.⁵⁰ Det som behövs är mer forskning om olika grannskaps miljökvantiteter liksom jämförande, komparativa studier mellan grannskap.

En kritikpunkt är också synen på vad som är ett grannskap. I forskningen om grannskapseffekter likställs ett grannskap med de människor som bor där, dess invånare. Bostadsområdet, platsen och den byggda miljön behandlas överhuvudtaget inte. Trots denna brist dras ofta slutsatser just om detta. Grannskapet som plats och miljö är osynliggjort.

2.6 Det svårfångade grannskapet

Trots den pågående forskningen om grannskapseffekter finns stora kunskapsluckor om segregationens kärnproblematik. Det är fortfarande oklart vad som karakteriserar segregationsprocessens mekanismer och dess dynamik i "utsatta" förorter. Vissa forskare menar att fattiga, marginaliserade områden ger marginaliserade människor.⁵¹ Andra ifrågasätter detta och menar att segregationsforskningen problematiserar och stigmatiserar både de förorter där människor bor och de människor som bor där.⁵²

Detta speglar den osäkra kunskap vi idag har om människans förhållande till den byggda miljön. Även om mer eller mindre all mänsklig aktivitet äger rum i byggda miljöer i förorter och städer, och som därför alltid är närvarande i vårt vardagsliv, är vår kunskap om förhållandet människa -byggd miljö fortfarande outvecklad.

Det är inte möjligt att närma sig de mer specifika frågeställningarna om segregation och identitet utan grundläggande begrepp som karakteriserar denna relation. Här har forskningen inom området stött på både metodologiska och teoretiska problem. Om vi beskriver denna relation som något mellan en rumslig dimension

⁴⁸ Andersson 2001, 2004, Andersson E. 2001 och Sundlöf 2008

⁴⁹ Brännström 2006

⁵⁰ Ibid

⁵¹ Se bl.a. Liljeström, R.(1978): Uppväxtvillkor, Andersson, R.(1998): Segregering, segmentering och socio-ekonomisk polarisering. PFMi 2/98. Uppsala

⁵² Se bl.a. Molina, I. (1997): Stadens rasifiering. Geografiska regionstudier nr 32, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet

och en social dimension, kan vi säga att man har haft problem både med att särskilja dessa dimensioner och att analysera dem tillsammans. Sociala kvaliteter förknippas ofta på ett okritiskt sätt med speciella bebyggelsemiljöer.⁵³ Det finns en endimensionalitet där man tenderar att förstå rummet som något externt som påverkar människan, och glömmer att människan genom att verka i och tillägna sig den byggda miljön, också är dess medskapare.

Resultatet blir att man definierar den "problemfyllda förorten" som utgångspunkt för planering, med fokus på miljön enbart från ett utifrånperspektiv. En sådan syn på förorten bortser från kunskap om förorten hos dem som bor där, de mänskliga kvaliteterna i den urbana miljön, vad människor värdesätter i sin omgivning, vilka identitetsskapande platser som finns, vilka sociala nätverk de har och så vidare. Risken är att den byggda miljön anklagas för problem som likaväl kan ha sociala orsaker.

Bristen på en dynamisk och vetenskapligt bred analys av människan och den byggda miljön ur både ett inifrån- och utifrånperspektiv har varit ett av de viktigaste tillkortakommandena i tidigare forskning om segregation.

2.7 Segregationens mekanismer

Under det senaste decenniet har forskningen fokuserat alltmer på segregationens mekanismer. Den teoriutveckling, som skett de senaste åren inom ett tvärdisciplinärt fält om relationer människa - omgivning och den byggda miljöns betydelse, har visat på en komplicerad dynamik som ligger till grund för människors identitets- och meningsskapande.⁵⁴ Även segregerade förorter är platser där livet finns - trots allt.⁵⁵

Idag finns fruktbara teoretiska angreppssätt som söker föra segregationsforskningen vidare med utgångspunkt i den byggda miljöns sociala och kulturella värden. Ett perspektivskifte har ägt rum från generella statistiska beskrivningar, dvs. ett utifrånperspektiv, till studier som också lägger vikt vid faktiska erfarenheter av omgivningen dvs. ett inifrånperspektiv.

En förståelse av segregationens mekanismer och grannskapets betydelse förutsätter teorier om dynamiken människa - omgivning. Den förutsätter begrepp som fångar hur omgivningen strukturerar människors relationer till grannskapet och ger förutsättningar för integrerande respektive segregering processer där. Människors situation är beroende både av materiella, fysiskt rumsliga och symboliska resurser och de relationer som utvecklas till dessa. Utgångspunkten är också att

⁵³ Oscar Newman (1973): *Defensible Space*, Collier Books, New York och Alice Coleman (1990): *Utopia on Trial*, London

⁵⁴ Mazanti B. (2001): *Fortellinger om stedet*, Diss. Geografisk Institut, Köpenhamns universitet, Marling, G. (2003): *Urban songlines. Hverdagslivets drømmespor*. Aalborg univesitetsforlag, Aalborg, Simonsen, K. (2005): *Byens mange ansigter*, Roskilde universitetsforlag, Fredriksberg Lilja, E. (2004): *Det offentliga rummet och förorten som modernismens vagg*. Sthlm at Large, Färgfabriken, Stockholm

⁵⁵ Nielsen T. (2001): *Formlös. Den moderne bys overskudslandskaber*. Arkitektkolens forlag, Aarhus, Lilja E. (2002): *Segregationens motsägelsefullhet. Integrerad i en stadsdel- segregerad i staden*. Medd. Nr 114, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet

människor kan vara aktiva, kreativa i sitt handlande. De kan anpassa sig till sin miljö men de kan också omtolka och förändra den.

Synen på förorten har två olika dimensioner som tycks vara knutna till varandra: föreställningen hos dem som befinner sig utanför och föreställningen hos dem som befinner sig innanför, det vill säga de som bor där. Synen på förorten är en social konstruktion av värderingar, intryck, handlingar och erfarenheter som uttrycks i segregationsdiskussionen. Detta perspektiv är också viktigt när det gäller frågan om identitet. Nyare forskning har ett reflexivt, dynamiskt perspektiv på människan och hennes omgivning.⁵⁶

Med hänsyn till detta kan människan vara aktiv i att skapa rum på samma sätt som arkitektur och byggd miljö kan vara medel för att skapa mening och identitet.⁵⁷ I detta nya perspektiv är människan ett inplacerat själv, bestämmande och bestämd av sin kontext.⁵⁸ En kontext som samtidigt är såväl fysisk som social. Detta perspektivskifte har också inneburit en förändrad syn på stadens rum och platser. Den byggda miljön kan spela en roll i människors identitetsskapande eller misslyckas med detta. Bebyggelse och stadens och förortens urbana form kan skapa eller misslyckas att skapa möjligheter för social interaktion.

Offentliga platser och gator är speciellt intressanta när det gäller segregation och social åtskillnad. Gator kan fungera som platser där människor kan möta andra och lära känna "den Andre".⁵⁹ Enligt Sennett är det i offentliga rum och platser vi kan lära oss hantera osäkerhet och komplexitet.⁶⁰ Det är på gatorna vi kan möta främlingar och det okända. Staden är en plats där moderna människor kan lära sig "utsatthetens konst". Slutligen har gatan också spelat en central roll i modernismens historia som plats och symbol för social ordning, kontroll och oordning.⁶¹ Möjligheter att mötas respektive att inte mötas på gatan kan vara en viktig källa till kunskap om sociala skillnader och ojämlikheter i samhället, och samtidigt ett medel för integration med andra.

3. Hur ser segregationen ut i Sverige?

3.1 Segregation är vanlig och ökar

Genom de deskriptiva studier som gjorts är kunskapen om segregationens omfattning och struktur relativt omfattande. Studierna visar entydigt att segregation är ett mycket vanligt förekommande fenomen i dagens storstäder. Dessutom verkar segregationen i de flesta fall fortsätta att öka, många gånger trots mer eller mindre ambitiösa försök från det offentliga sida att motverka utvecklingen genom olika slag av program, policies och projekt. Det finns också forskning som tycks antyda

⁵⁶ S. Lash & J. Friedman (1992): *Modernity and Identity*. Blackwell, Oxford, A. Giddens (1991): *Modernity and Selfidentity*. Stanford University Press, Stanford

⁵⁷ H. Lefebvre (1991): *The Production of Space*, Blackwell, Oxford. R. Shields (1999): *Lefebvre, love and struggle*. Routledge, London

⁵⁸ S. Benhabib (1992): *Situating the Self*. Polity Press, Oxford

⁵⁹ Z. Bauman (1990): *Modernity and Ambivalence*. Polity Press, Oxford

⁶⁰ R. Sennett (1990): *The Conscience of the Eye*. Norton, New York

⁶¹ M. Berman (1987): *Allt som är fast förflyktigas*. Arkiv, Lund

att offentliga program och policies kan ha haft motsatt effekt mot den avsedda, det vill säga åtgärderna har snarare påskyndat segregationen än dämpat den.⁶²

Vissa studier försöker beskriva och mäta segregationen genom att räkna befolkningen i olika geografiska områden och konstruera olika indikatorer och index på segregation. Andra utgår från individers beslut och försöker beskriva hur människor väljer att bo och hur deras val påverkas av skilda preferenser, av olika inkomster och av sådant som tillgänglighet till arbetsplatser.

Mest påtaglig är segregationen i storstäderna, vilket är naturligt på grund av storstadsregionernas stora utbredning som skapar förutsättningar för en rumslig segregation med tydlig polarisering mellan områden och grupper i makroskala. Men också i medelstora och mindre städer och orter förekommer rumslig segregation, ibland i mikroskala.⁶³ Varje liten ort har sin ”gräddhylla” för att använda ett populärt uttryck. Segregation är alltså knappast något nytt fenomen. Det nya är segregationens tydliga storskaliga rumsliga karaktär. Avståndet mellan fattig och rik var i den klassiska kvarterstaden kanske några meter, i dagens segregerade storstadslandskap ibland många kilometer.

Immigrationspolitiken i Sverige karakteriseras av en stark ambition att nå ett spritt boende för invandrare och att motarbeta segregationens uppkomst och tillväxt i storstadsområdena. Enligt en regeringsrapport är det dock svårt att se några effekter av dessa ambitioner.⁶⁴ Tvärtom fortsätter koncentrationen av immigranter till ett fåtal regioner liksom den etniska segregationen i samma regioner. Enligt Ekberg är det i praktiken så att politiken kan ha spritt immigranterna till områden med lediga bostäder snarare än med stark efterfrågan på arbetskraft.⁶⁵

3.2 Exemplet Stockholmsregionen

Segregationen i Stockholm har beskrivits av bland andra Dahlberg och Hårsman.⁶⁶ Dahlberg konstaterar att år 1970 hade de äldre närförorterna Midsommarkransen och Aspudden söder om innerstaden och vissa grannskapsförorter från 1950-talet en övervägande andel låginkomsttagare. De flesta stadsdelarna i övriga delar av söderort hade då en blandad befolkning. Det fanns 11 välintegrerade förorter år 1970. År 1990, tjugo år senare, var sex av dessa fortfarande välintegrerade medan de andra istället hade fått låginkomstkaraktär.⁶⁸

Under perioden ökade antalet resurssvaga områden i söderförort från 12 till 26. Antalet mycket resurssvaga områden i söderförort fördubblades. I de västra föror-

⁶² Glaeser 2003, Pettersson 2001.

⁶³ På 1980-talet utfördes forskning om segregation i mindre städer i Sverige, t ex Danmark 1983

⁶⁴ SOU 2003:75, Etablering i Sverige – möjligheter för individ och samhälle., s 75

⁶⁵ Ekberg, J. (2004) Kan invandrare underlätta försörjningen av en åldrande befolkning?, Ekonomisk debatt 2004, Nr. 4, ss. 39–49

⁶⁶ Dahlberg, Gun-Britt, Boendesegregationens utveckling under perioden 1970-1980, Stadsbyggnadskontoret, Stockholms stad 1995

⁶⁷ Hårsman, Björn, Ethnic Diversity and Spatial Segregation in the Stockholm Region, Urban Studies, Vol. 43, No. 8, 1341–1364, July 2006

⁶⁸ Dahlberg 1995

terna tillkom endast två resurssvaga områden under samma tid. Gemensamt för nästan alla förorter som blivit mer segregerade är att de har en stor dominans av hyresrätter.⁶⁹

De äldre närförorterna Aspudden och Midsommarkransen har i motsats till de flesta andra söderförorter blivit socialt uppgraderade genom inflyttning av höginkomsttagare. I början av 1970-talet hade dessa stadsdelar en befolkning med social problematik och låga inkomster. Förklaringen kan sökas dels i det attraktiva läget nära innerstaden, dels i stadsdelarnas karaktär av förstad snarare än förort. Utvecklingen reflekterar den som samtidigt skett i innerstaden.

Förorterna närmast väster om innerstaden dominerades både år 1970 och 1990 av en välbärgad befolkning. I de äldre villaområdena där bor fortfarande stadens höginkomsttagare. Miljonprogramsområdena i nordväst, och särskilt de i södra Järva, hade däremot redan i början av 1990-talet extrema värden vad gäller låga inkomster hos befolkningen. Segregationsprocessen från 1970 till 1990 innebar vidare att grannskapsförorterna från 1950-talet som Blackeberg, Hässelby Gård och Hässelby Strand också blev resursfattiga stadsdelar.⁷⁰

I början av 1970-talet var Stockholm fortfarande en relativt blandad stad med många stadsdelar där låg- och höginkomsttagare bodde sida vid sida. Undantaget var innerstaden som var ett låginkomstområde. Segregationsprocessen sedan dess har inneburit en dramatisk förändring av staden med en gentrifierad innerstad och segregation framförallt av 1950- och 60-talens grannskapsförorter söder och väster om innerstaden.⁷¹

Hårsman beskriver hur olika etniska grupper är segregerade i Stockholmsregionen och hur segregationen har utvecklats från 1991 till 2001. Andelen invånare med utländsk bakgrund varierar starkt mellan kommunerna. I Botkyrka är de i majoritet, 53,8 %, jämfört med 16,9 i Norrtälje och 31,9 i regionen som helhet. Det finns en tydlig koppling till andelen allmänt ägda bostäder. De kommuner som har högst andel sådana har också flest invånare med utländsk bakgrund. Den lokala markanvändnings- och bostadsbyggnadspolitiken är tydligen viktig för segregationsmönstret i regionen.⁷²

Inkomstfördelningen varierar starkt mellan olika etniska grupper. Svenskar, nordiska invandrare och tyskar ligger högst medan utomeuropeiska ligger lägst. 11 % av svenskarna ligger i den lägsta kvartilen jämfört med 58 % av iranierna.

Den etniska diversifieringen var densamma 1991 och 2001 och sju gånger högre i det mest diversifierade planeringsområdet än i det lägsta. Ju lägre andel svenskar som finns i ett område och ju högre andel invandrare, dess större diversifiering. Områden med få svenskar och många immigranter tenderar att vara multi-etniska och därmed diversifierade, medan det däremot inte finns några områden med enhetliga etniska grupper. Även inkomstfördelningen visar ett stabilt mönster 1991-

⁶⁹ Ibid

⁷⁰ Ibid

⁷¹ Ibid

⁷² Hårsman (2006) s 1348

2001. Detta kan indikera att den etniska mixen förklaras av stabiliteten i inkomstfördelningen, förutsatt att inkomsten avgör var man kan välja att bo.⁷³

Det finns enligt Hårsman en visserligen svag men ändå påvisbar korrelation mellan diversitet och andel låginkomsttagare 2001. Däremot tycks det inte finnas någon koppling alls mellan etnisk diversitet 2001 och inkomstmönstret 10 år tidigare. Tillsammans ger detta visst stöd till antagandet att preferenser rörande etnisk fördelning tillsammans med andra faktorer spelar en viktigare roll än inkomstskillnader för de bostadsval som görs av olika hushållskategorier.

3.3 Segregationen i Stockholmsregionen ökar

Stabiliteten hos den etniska diversifieringen kunde leda till antagandet att nivån är oförändrad också för den etniska boendesegregationen i regionen. Detta är dock inte fallet. Tvärtom har segregationen ökat med mer än 20 %. 1991 var segregationen högst i periferin med 8,1 % men nära noll i kärnan (vilket delvis kan förklaras av de större planeringsområdena där). 2001 hade segregationen ökat i alla områden utom i kärnan. Ingen systematisk koppling mellan segregation och fysiska variabler som täthet och tillgänglighet kan observeras på denna geografiska aggregationsnivå.⁷⁴

Preferenser rörande etnisk mångfald och faktorer som tillgång på bostäder och tillgänglighet visar sig spela större roll för uppkomsten av etnisk boendesegregation än ålder och inkomst.

Segregationen har ökat i 18 kommuner, varit konstant i 2 och minskat i 6.⁷⁵ Denna tendens var tydlig redan 1970 och den har sedan förstärkts.⁷⁶ Biterman, men också Borgegård och Murdie föreslår att detta beror på bostadspolitiken och den stora mängd bostäder som byggdes 1964 -74 (miljonprogrammet) med en topp 1970 samtidigt som befolkningsutvecklingen stagnerade. Som en konsekvens kom de immigranter som anlände åren därefter att koncentreras till de stora kommunala bostadsområdena.⁷⁷

3.4 Stora skillnader mellan olika grupper

Graden av segregation varierar mellan olika grupper. Etniska svenskar var 1991 mer segregerade än invånare från andra nordiska och europeiska länder. Immigranter från nordiska länder var minst segregerade. Turkar var den mest segregerade gruppen. Iranier och irakier låg också högt. År 2001 hade svenskar ytterligare ökat sin grad av segregation. Gruppen afrikaner hade kraftigt ökad segregation, liksom iranier. Turkar hade år 2001 något lägre grad av segregering men låg fort-

⁷³ Ibid s 1349 ff.

⁷⁴ Hårsman 2006 s. 1350 ff. Här redovisas utförligt hur segregationsindex är konstruerat.

⁷⁵ Ibid s. 1353

⁷⁶ Biterman, D. Boendesegregationsutveckling i Stockholms län 1970–90. Stockholms läns landstings Regionplane- och Trafikkontor, juni 1994

⁷⁷ Murdie, R. A. and Borgegård, L.-E., Immigration, spatial segregation and housing segmentation of immigrants in metropolitan Stockholm, 1960–95, *Urban Studies*, 35(10), pp. 1869–1888.

farande högst. Övriga förändringar var marginella. En studie av alla grupper i de fyra regiondelarna visar att segregationen var liten i kärnan för alla grupper utom iranier (mer utjämnat 2001). I den inre ringen låg svenskarna högt, liksom iranier och irakier men särskilt turkar. I detta område hade segregationen ökat för svenskar och afrikaner men minskat för andra. I den yttre ringen var situationen ungefär densamma.⁷⁸

Att svenskar är mer segregerade än övriga européer kräver en förklaring. Ett skäl kan vara att svenskar flyttar ut från områden med många utomeuropeiska invandrare, vilket kan återspegla en själv-segregering från såväl svenskars som från utomeuropeiska gruppers sida. Om det är så kan inkomstillväxt och förändringar på bostadsmarknaden vara drivkrafter. Omvandlingen av hyresrätter till bostadsrätter och stigande priser i kärnan kan ha lett till överrepresentation av höginkomsttagare i de mest attraktiva områdena. Om attraktiva områden är vanligare i vissa områden än andra ökar segregationen. Eftersom andelen med högre inkomster är högre bland svenskar än många andra etniska grupper kan det leda till detta resultat.⁷⁹

Genom att flytta till ett grannskap där många i samma etniska grupp lever kan det tänkas att nyanlända klarar sig lättare både socialt och ekonomiskt. Det kan hjälpa dem att nyttja sitt humankapital bättre⁸⁰. Detta skulle kunna leda till att olika etniska grupper väljer att leva var och en för sig i olika områden, vilket är ett relativt vanligt internationellt fenomen. Men så är det inte i Stockholmsregionen. Det fanns en mycket stark korrelation både 2001 och 1991 mellan etnisk diversifiering och andelen befolkning med utländsk bakgrund. Detta indikerar att olika etniska grupper samlas i samma område snarare än att de isoleras i separata områden. Av detta följer att diversifieringen ökar när den stora gruppen svenskar minskar. Genom att flytta från mer diversifierade till mindre diversifierade områden kan svenskar, olikt andra grupper, förmodligen få bättre tillgång till humankapital via andra svenskar.⁸¹

3.5 Miljonprogrammets vakanser öppnade för segregation

Under miljonprogrammet från 1965 och tio år framåt dominerade allmännyttan bostadsbyggandet i många kommuner. För stockholmsregionen gäller detta kommuner som Botkyrka, Järfälla och Haninge. I andra, som Täby, var emellertid de flesta bostäderna från denna tid bostadsrätter och enfamiljshus. Fem till sex år efter starten av programmet minskade efterfrågan på bostäder kraftigt och det uppstod vakanser, främst i det allmännyttiga beståndet i de nya storskaliga områdena. Samtidigt skedde i Sverige en förändring från huvudsakligen arbetskraftinvandring till flyktingimmigration.

Fram till tidigt 1970-tal var sysselsättningen högre bland invandrare än för infödda svenskar, men sen dess har siffran blivit mycket lägre. De nyanländas medelin-

⁷⁸ Hårsman 2006 s. 1354-1355

⁷⁹ Ibid s. 1355

⁸⁰ Borjas, G. J. (1998) To ghetto or not to ghetto: ethnicity and residential segregation, *Journal of Urban Economics*, 44, pp. 228-253

⁸¹ Hårsman 2006 s. 1356

komst sjönk och det enda val de hade var ofta de nya stora områdena med kommunalt ägda bostäder, särskilt om de var beroende av allmänt stöd för sitt boende. Man kan inte heller bortse från att kommunerna hade incitament att fylla de lediga lägenheterna. Genom de bostadspolitiska instrumenten bostadsförmedling och förurssystem kom de nyanlända i stor utsträckning att styras dit. En kombination av immigrationspolitik, bostadspolitik och kommunal markanvändningspolitik synes ha spelat en viktig, men oavsedd, roll för att initiera och stärka boendesegregationen.⁸²

Även andra åtgärder kan enligt vissa forskare få motsatt effekt än den avsedda. Glaeser hävdar att hyresreglering, som avses ha en utjämnande effekt, snarare stärker den socioekonomiska segregationen i stället för att medverka till att nå den integration mellan rika och fattiga hushåll politikerna avsett.⁸³ Lind och Hellström har analyserat hyresregleringens betydelse genom att jämföra liknande grannskap i Malmö och Stockholm. I Malmö har skett en viss marknadsanpassning av hyror. De drar slutsatsen att det inte finns något stöd för tanken att denna anpassning skulle ha ökat den socioekonomiska segregationen.⁸⁴

3.6 Etniska svenskar väljer homogena områden

Hårsman påvisar ett starkt negativt samband mellan relativ attraktivitet för svenskar jämfört med etnisk diversifiering. Motsvarande för afrikaner visar motsatsen. Svenskar är överrepresenterade i områden med låg diversitet medan afrikaner är bättre representerade ju mer diversifierade områdena är. Förutom immigranter från ”andra nordiska länder” har andra grupper samma tendens som afrikanerna.

En jämförelse mellan turkar och svenskar med låga inkomster visade ett tydligt omvänt förhållande mellan andel låginkomsttagare och den relativa attraktiviteten bland svenskar och turkar. Svenskar med låga inkomster tenderar att inte finnas i områden attraktiva för svenskar medan turkar med låga inkomster tenderar att finnas i områden attraktiva för turkar. En jämförelse mellan svenskar och finnar visade att för båda dessa grupper fanns en negativ relation till diversifierade områden.

En slutsats är att den ökande segregationen 1991 – 2001 till stor del kan förklaras av bostadsval gjorda av svenskar.⁸⁵

Den etniska diversifieringen i Stockholmsregionen var väletablerad under perioden 1991-2001 och har ökat totalt sett på regional nivå. Den har ökat i alla regiondelar utom i den centrala kärnan, där den är mycket låg och till och med har minskat något. Det finns stora skillnader mellan grupper. Segregationen har minskat

⁸² Pettersson, L. Location, housing and premises in a dynamic perspective. JIBS Dissertation Series No. 010, Jönköping International School of Economics, Jönköping. 2001.

⁸³ Glaeser, E. L. Does rent control reduce segregation? Swedish Economic Policy Review, 10, pp. 179–202. (2003)

⁸⁴ Lind, H. and Hellström, A. Market rents and economic segregation: evidence from a natural experiment. Working Paper No. 40, Avdelningen för fastighetsekonomi, Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm. (2003)

⁸⁵ Hårsman s 1362

bland de flesta av de 13 undersökta grupperna men ökat signifikativt bland svenskar, iranier och afrikaner. Segregationen karakteriseras av koncentration av flera etniska grupper till ett ganska litet antal planeringsområden. De flesta svenskar bor i områden med låg diversitet och de flesta icke-européer i motsatt slags områden. Inkomsten spelar roll. Överrepresentationen av svenskar med låg inkomst har minskat i områden med låg etnisk diversifiering.

Mönstret har förstärkts sedan början av 70-talet visar jämförelser med tidigare gjorda studier.⁸⁶ Kombinationen av immigrationspolitik, bostadspolitik och markanvändningspolitik tycks ha bidragit till denna cementering. Det finns en tydlig motsättning mellan den politiska retoriken att stödja rumslig diversifiering och de åtgärder som applicerats. Flyttning bland svenskar tycks vara den avgörande faktorn bakom segregationen. Hårsman drar slutsatsen att etniska svenskar tenderar att undvika områden med hög etnisk diversitet.⁸⁷

3.7 Malmö och Göteborg

Utförliga kvantitativa segregationsstudier har också utförts för Malmö och Göteborg. Dessa pekar mot att situationen i alla de tre storstadsområdena i Sverige uppvisar liknande mönster. Segregationen är cementerad och den har förstärks ytterligare under senare år. Det är inte ökad invandring som ökar den etniska segregationen utan flyttningar inom regionerna. Framför allt barnfamiljer med svensk bakgrund flyttar ut från Göteborg till villaboende i kranskommunerna.⁸⁸ För Malmös del konstateras att inkomstspridningen generellt är mindre än i Stockholm men det finns i Malmö fler mycket fattiga områden.⁸⁹

⁸⁶ Biterman, R. T. K. 1994; Hårsman, B. and Quigley, J. M. The spatial segregation of ethnic and demographic groups: comparative evidence from Stockholm and San Francisco, *Journal of Urban Economics*, 37, pp. 1–16. (1995); Murdie, R. A. and Borgegård, L.-E. Immigration, spatial segregation and housing segmentation of immigrants in metropolitan Stockholm, 1960–95, *Urban Studies*, 35(10), pp. 1869–1888. (1998)

⁸⁷ Hårsman s 1363

⁸⁸ Andersson, Bråmås, Hogdal. Fattiga och rika – segregationen ökar. Rapport utgiven av Göteborgs stad 2009

⁸⁹ Andersson, Bråmås, Hogdal. Segregationens dynamic och planeringens möjligheter. Rapport utgiven av Malmö stad 2007.

4. Den byggda miljön som förutsättning och motkraft till segregation

4.1 Utgångspunkter för att bryta utvecklingen

Under de senaste tre decennierna har stat och kommuner satsat stora belopp för att motverka segregationen. Målet har varit att skapa en större integration och gemenskap mellan människor i de utsatta förorterna. Trots stora ansträngningar och många projekt har de underliggande mekanismerna i segregationsprocessen inte kunnat brytas. Det är först under de senaste åren på 90-talet som projekt startats som varit framgångsrika i att kunna bryta negativa utvecklingstendenser. Det gemensamma för dessa projekt är att de tagit utgångspunkt i de boendes egna aktiviteter och eget ansvar för sin omgivning. Dessa projekt syftar inte primärt till större gemenskap mellan grannar utan möjlighet till att ta ansvar, vilket i sin tur bygger under känslor av stolthet för sitt område och stärkt identitet.

Den fysiska omgivningen ger mycket av förutsättningarna för vardagslivet och kan dessutom ha betydelse för djupare strukturer i mänskligt liv. Omgivningen kan ha både etisk och existentiell betydelse. De som velat riva t.ex. delar av miljonprogrammet menar ofta att människan är beroende av kontexten på det sättet att den bestämmer hennes framtid. Omgivningen ger människor deras "social-geografiska arv".⁹⁰

Den nya kunskapen om omgivningens sociala och etiska dimensioner, att vi som mänskliga varelser både kan skapa och omskapa platser, har inspirerat till att utveckla teorier om staden och förorten som en förutsättning för modern urban kultur. Bakom detta intresse för staden och förorten ligger ett förändrat synsätt från ett negativt, anti-urbant perspektiv på staden, som varit dominerande i modern stadsplanering till ett positivt. Denna omvärdering har varit inspirerad av Jane Jacobs, men också av sociologer från början av 1900-talet som Simmel.⁹¹

4.2 Grannskapet och det moderna förortsbyggandet

Förutsättningarna för ett socialt liv med bostaden som grund raserades när kvarterstaden slutade byggas. I Sverige skedde detta i och med modernismens genombrott i stadsbyggandet med början på 1930-talet. Då blev funktionalismens idéer vägledande för stadsplanering och byggande, vilket löste upp den fysiska närhet som funnits tidigare mellan människor. I såväl städer som brukssamhällen bröts också sambanden upp mellan arbete och bostad.

Välfärdsstatens framväxt bidrog till att försvaga banden mellan människorna i grannskapet. Lägenheterna blev dessutom större och färre kom att bo i varje hus. Den sociala bostadspolitiken och bostadsbidragen gjorde att det tidigare systemet med inneboende försvann. Bostaden var inte längre ett medel för överlevnad på samma sätt som tidigare. Grannarna var nu inte heller lika viktiga för att klara

⁹⁰ Andersson, R. Molina, I. (1995): Etnisk boendesegregering i teori och praktik. Arbetsrapport nr 112. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.

⁹¹ Jacobs, J. (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. Vintages Books.

vardagen; när välståndet ökade var man inte längre hänvisad till grannarna för att få hjälp eller omvårdnad. En annan förändring var att familjerna minskade i storlek, och nätverket av släktingar glesades ut.

Den moderna förortsbebyggelsen innebar på många sätt större frihet jämfört med livet i den gamla kvartersstaden, där man levde nära grannarna på gott och ont vare sig man ville eller inte. I förorten fanns mer av frivillighet i kontakterna. Friheten ökade även för kvinnorna och barnen, dvs. för de grupper som bar upp det nya vardagslivet i förorterna.

Senare forskning har visat att förorter blev hembygder för dem som växte upp där. Precis samma hembygdskänsla finns dokumenterad också från olika miljonprogramsområden. Barn, ungdomar och kvinnor som växt upp och tillbringat mycket av sin tid där har tillägnat sig dessa förorter och laddat platserna med mening.⁹² Uppväxtplatsens speciella laddning finns där trots den ofta storskaliga fysiska omgivningen och eventuella sociala problem.

Idag saknar många ett djupare socialt och kulturellt förhållande till sitt grannskap och sina grannar. Orsaken kan vara att man dras till livet inom familjen, men också att människor avsiktligt distanserar sig från grannskapet för att värna om sin frihet. Den tidigare etiken har förändrats, och många lägger större vikt vid individuell frihet än gemensamma skyldigheter och ansvar.

Den rumsliga strukturen i de moderna förorterna är uppbyggd kring familjen och den egna bostaden. Gatan är ofta avskaffad i enlighet med det modernistiska programmet och det offentliga livet har svårt att växa. När merparten av alla kvinnor är ute i arbetslivet blir det svårt för dem att få tid över till grannarna. Det är heller inte nödvändigt. Vänskapsmönstret har förändrats och grannarna blir nu föremål för en distanserad hjärtlighet.

4.3 Identitet och tillhörighet

Frågor om identitet och den fysiska omgivningens betydelse har fått ny aktualitet mot bakgrund av den tilltagande segregationen.⁹³ Bakgrunden är den kritik som rests mot den byggda miljön i betongförorterna med känslor av utanförskap och brist på mening i mångas vardag. Kritiken mot förorterna har funnits under hela efterkrigstiden. Den har skapat en negativ bild av förorterna, som många förorter inte kunnat hämta sig från. Vad är det som gör att människor uppfattar sin omgivning som meningsfull och identitetsskapande? Eller känner sig utsatta? Hur dras gränser mellan människor, som gör att vissa känner sig marginaliserade?

Vad betyder upplevelser av den vardagliga fysiska omgivningen för identiteten? Och vilken roll spelar arkitekturen och den byggda miljön för identitets- och me-

⁹² Andersson, B (2002): Öppna rum- om ungdomarna, staden och det offentliga livet. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet

⁹³ Kazepov, Y (2005): Cities of Europe. Changing contexts, local arrangements, and the challenge of urban cohesion. Blackwell, Oxford, Lilja, E. (2002): Segregationens motsägelsefullhet. Integrerad I en stadsdel- segregerad I staden. Meddelande nr 114, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, Eriksson, K.(2007): Spelar adressen någon roll? Statsvetenskapliga inst. Skriftserie 2007:3, Umeå universitet

ningsskapandet? Med utgångspunkt från ett inifrånperspektiv på relationen människa/ byggd miljö har den fysiska omgivningen en social mening som rör djupare strukturer i människors liv. Omgivningen ger en grund för identitet och förankring, som kan ha både etisk och existentiell betydelse beroende på de värden som människor tillskriver den.

Det moderna stads- och förortsbyggandet under efterkrigstiden har kritiserats för att vara ett uttryck för kontroll. Kritiken har tagit fasta på att förortsbyggandet innebär att familjen och familjelivet sattes i centrum.

Enligt flera kritiker har förorten medfört en utarmning av det sociala livet. Särskilt dåliga blev förutsättningarna för att en urban folklig kultur i likhet med den som funnits i kvarterstaden skulle kunna utvecklas. Dagens diskussion om förorten handlar också om en tilltagande segregation och ökat våld, särskilt bland ungdomar, och bilder framträder av socialt utanförskap och identitetskris.

Frågetecknen inför dagens förorter kan ställas mot människors egna erfarenheter av att bo och leva där. Med en sådan koppling framträder grundläggande problem med att leva på förortens villkor. Det handlar i hög grad om glappet mellan planering och verklighet och om problemet med det moderna projektets möte med verkligheten.

Alla förorter ställer förstås sina speciella villkor, men vissa drag är gemensamma, t.ex. den fysiska omgivningen med grannskapstankarna, närheten till naturen och zonindelningen med bostäder, arbetsplatser och servicefunktioner skilda åt. Detta betyder att vardagslivet utspelar sig i olika rum med liten kontakt sinsemellan. Det privata är privat, men även det offentliga blir privat. De äldre lever för sig, ungdomarna har sina mötesplatser, barnen är på dagis, fritids eller i skolan. En del av dessa rum, t.ex. där barn och äldre håller till, är framförallt kvinnornas. Andra rum, som pubar och restauranger, är manliga miljöer. Denna fysiska uppdelning ger olika upplevelser och erfarenheter och människors berättelser om sin vardag kan därför se helt olika ut.

Att leva på förortens villkor är att leva på helt olika villkor. Många vet inte vad andra gör, vilket kan ge känslor av utanförskap.

Skildringen av förortslivet liknar Simmels beskrivning av stadslivet vid förra sekelskiftet – individen som måste avskärma sig från alla intryck för att rädda sitt själsliv. Upplevelsen av att bo i förort är emellertid långt ifrån negativ. Även om arkitekturen ger intryck av genomsiktighet och kontroll finns en annan verklighet som endast den har tillgång till som känner platsen väl genom att ha bott där länge. Den erfarenhet man får genom att bo i förorten är en förutsättning för tillträde till förortens hemligheter.

5. Segregation och integrationspolitik i ett europeiskt perspektiv

5.1 Utvecklingen i Nederländerna och Tyskland

Segregationens utveckling i europeiska städer är inte entydig. Van Kempen och van Weesep påvisar ökad segregation i de fyra största nederländska städerna medan Kemper och Friedrichs visar att segregationen totalt sett minskat i Köln och Berlin, åtminstone fram till mitten av 1990-talet.^{94 95 96}

För Kölns del förklaras detta med att de tidigare etablerade arbetskraftsinvandrarerna har klarat sig väl ekonomiskt och de har därmed resurser att agera på bostadsmarknaden på samma sätt som många inom majoritetsgruppen. Nyttillkomna immigranter med flyktingbakgrund är däremot hänvisade till samma områden som fattiga tyskar. De stigande boendekostnaderna skapar inlåsnings effekter som drabbar resurssvaga lika, oberoende av etniskt ursprung, och hindrar därför sådana flyttningsrörelser som kunde tänkas leda till etnisk separation.⁹⁷ Däremot blir den socioekonomiska segregationen uppenbar.

Berlin är något av ett specialfall. I västra Berlin fanns före återföreningen en stor turkisk minoritet koncentrerad till de centrala delarna, t ex i Kreuzberg. I östra Berlin fanns mycket få invandrare. Utvecklingen efter återföreningen har lett till en mycket mer komplex och diversifierad multietnisk rumslig fördelning. Tidigare starkt koncentrerade etniska minoriteter har spritt sig mer över staden, helt enkelt för att de har haft möjlighet att göra det. Staden tillämpar vidare en "lika börda"-princip att sprida nya immigranter jämnt över distrikten. Att segregationen minskat något kan till stor del förklaras av den goda tillgången på bostäder över hela staden, vilket underlättar spontana flyttningsrörelser och möjliggör en aktiv "spridningspolitik". Unikt för Berlin är att en stor andel av immigranterna är unga människor från USA och Västeuropa som söker sig till den speciella urbana livsstilen i staden.⁹⁸

I det följande ska vi se närmare på nederländska förhållanden. Likheterna är i många avseenden ganska stora mellan svensk och nederländsk stadsbyggnads- och bostadspolitik. I båda länderna finns en stor offentlig sektor inom bostadsbeståndet. Det är i stort sett samma stadsbyggnadsprinciper som tillämpats under hela efterkrigstiden och det finns ett antal storskaliga bostadsområden från sextio- och sjuttiotalen i städernas utkanter som i dag i stor utsträckning kännetecknas av segregationsproblematik. Det finns i Nederländerna en relativt omfattande forskning kring segregationsproblematiken och på både statlig och lokal nivå genomförda program för att bekämpa segregation och segregationens effekter. Det kan

⁹⁴ Friedrichs, J. Ethnic segregation in Cologne, Germany, 1984–94, *Urban Studies*, 35(10), pp. 1745–1763. (1998)

⁹⁵ Kempen, R. van and Weesep, J. van Ethnic residential patterns in Dutch cities: backgrounds, shifts and consequences, *Urban Studies*, 35(10), pp. 1813–1833. (1998)

⁹⁶ Kemper, F.-J Restructuring of housing and ethnic segregation: recent developments in Berlin, *Urban Studies*, 35(10), pp. 1765–1789. (1998)

⁹⁷ Friedrichs s 1761

⁹⁸ Kemper s 1786

därför vara intressant att här ta upp hur nederländska forskare i aktuella arbeten berört detta frågekomplex.

5.2 Att överbrygga sociala klyftor med integrationspolitik

Nederländsk stadsutvecklingspolitik syftar uttalat till att lösa urbana sociala problem. Ministeriet för Bostadsbyggande, Grannskap och Integration driver ett program för att angripa socialt utanförskap och problem med boendekvaliteten i 40 utpekade bostadsområden. Ett antal antaganden utgör grunden för detta, t ex att det råder stark koppling mellan socialt utanförskap och boendekvalitet, att det råder en tydlig social och rumslig åtskillnad i det nederländska samhället, och att dessa problem tillsammans ytterligare ökar de negativa effekterna.

van Gent, Musterd och Ostendorf har i ett arbete från 2009 sökt testa dessa antaganden.⁹⁹ och en artikel från 2007 diskuterar Wenda van der Laan Bouma-Doff vissa andra inslag inom den nederländska integrationspolitiken.¹⁰⁰

van Gent et al har undersökt ett antal indikatorer med avseende på deras relevans för utanförskap och boendekvalitet. För utanförskap anges som indikatorer invånarnas disponibla genomsnittliga hushållsinkomst och sysselsättningsgrad. Indikatorer för boendekvalitet anges vara fysiska miljöstörningar (buller, utsläpp, trafikstörningar och trafiksäkerhet), upplevd trygghet (vandalism, sociala störningar och upplevd osäkerhet), missnöje med bostaden och missnöje med omgivningen.

Analysen visar att nivån på boendekvaliteter och graden av socialt utanförskap är fenomen som i huvudsak inte är relaterade till varandra i Nederländerna, baserat på de indikatorer som används av ministeriet. Antagandet om den starka kopplingen mellan socialt utanförskap och boendekvaliteter är alltså falskt. Detta hindrar naturligtvis inte att båda företeelserna kan existera samtidigt i ett område.¹⁰¹

Nästa steg var att undersöka inte bara de 40 av ministeriet särskilt utpekade områdena utan alla andra bostadsområden i Nederländerna med avseende på dessa två indikatorer. Det visar sig att de flesta av de 40 utpekade bostadsområdena ryms inom "normalbeståndet". Bara några få, med både dålig boendekvalitet och dåligt välstånd, hamnar helt utanför. Många bostadsområden med "dålig boendekvalitet" är alltså befolkade av välbärgade hushåll. Omvänt finns många bostadsområden med låga inkomster kombinerat med medelhöga eller höga boendekvaliteter.

Författarna finner inget stöd för de antaganden, som utgör grund för ministeriets program. Det officiella urvalet av bostadsområden rättfärdigar inte påståendet att de är de 40 värsta.¹⁰² Flera av de bostadsområden som karakteriseras av dåliga boendekvaliteter är i själva verket befolkade av välbärgade hushåll. Det är till och

⁹⁹ van Gent – Musterd – Ostendorf. Bridging the social divide? Reflections on current Dutch neighbourhood policy. *Journal of Housing and the Built Environment* (2009) 24:357-368 Springer

¹⁰⁰ Wenda van der Laan Bouma-Doff, Confined Contact: Residential Segregation and Ethnic Bridges in the Netherlands, *Urban Studies*, Vol. 44, Nos. 5/6, 997–1017, May 2007

¹⁰¹ Ibid s 362

¹⁰² Ibid s 363

med så att några av de mest välbärgade bostadsområdena i Nederländerna har etiketten ”obeboeliga” på grund av trafikmiljön.¹⁰³

5.3 Utanförskap och dålig boendemiljö

van Gents et al slutsats är att de två typerna av problem, socialt utanförskap och dåliga boendekvaliteter, i verkligheten inte är relaterade till varandra. Att då, som den holländska regeringen, med detta felaktiga antagande som grund, angripa ett antal utpekade områden påverkar inte effektivt det sociala utanförskapet. Det blir oklart om det är platsen eller människorna som är föremål för åtgärderna. Målet att förbättra bostadsförhållandena kan till och med komma i konflikt med målet att bekämpa socialt utanförskap. Ombyggnader kan resultera i ofrivillig omflyttning av hushåll och att människor förlorar sina nätverk.¹⁰⁴

Författarna konstaterar att programmet, i enlighet med aktuella trender i västeuropeiska länder, fokuserar i huvudsak på frågor om socialt utanförskap och integration på grannskapsnivå, men mindre på ojämlikheter på samhällsnivå. Detta tycks återspegla de förändringar i välfärdspolitiken som skett efter nyliberalismens uppgång under 1980-talet.¹⁰⁵

Man borde i stället separera de skilda målen och fokusera på ett av dem. Detta skulle öka effektiviteten och chanserna att med framgång tackla stadens ”skamliga” problem. Man måste också inse att allvarliga problem med boendekvaliteter inte nödvändigtvis visar sig i områden med utanförskap, eller hög andel ”social housing”. Socioekonomiskt utanförskap är ett problem på individnivå och fattiga människor är i Nederländerna spridda i ett alltför utspritt mönster för att motivera ett områdesbaserat förhållningssätt. Författarna understryker att man borde satsa mer på social teori och forskning vad gäller planeringsstrategier än på att försöka ändra sociala mekanismer.¹⁰⁶

5.4 Likheter med svenska förhållanden

Refererade arbete av van Gent et al avser nederländska erfarenheter och innehåller en stark kritik mot utgångspunkterna för hur nederländska myndigheter angriper segregationsproblematiken. Det finns ändå en hel del beröringspunkter med svenska förhållanden.

Författarnas slutsatser bör därför också kunna ha viss relevans för svenska förhållanden. Även i Sverige har åtgärder mot segregation och utanförskap fokuserat på utpekade bostadsområden. Detta har i olika perioder gällt både på nationell och på lokal nivå. På 1980-talet skedde en restaureringsvåg inom stora delar av miljonprogrammet i hela landet där man försökte angripa problemen med hjälp av omfattande ombyggnader av husen. I många fall ledde detta till ökade boendekostnader och till att människor av ekonomiska skäl tvingades flytta, men också till att

¹⁰³ Ibid s 364

¹⁰⁴ Ibid s 365

¹⁰⁵ Ibid s 366

¹⁰⁶ Ibid s 366

människor ofrivilligt evakuerades under ombyggnadstiden och sedan inte alltid hade möjlighet att flytta tillbaka. Detta leder till tanken att åtgärderna snarare kan ha förstärkt segregationen än motsatsen.

Studien visar att det inte finns, eller åtminstone är en mycket svag, koppling mellan socialt utanförskap och dåliga boendekvaliteter, så som dessa är definierade. Till begreppet boendekvaliteter ("liveability") hör mycket skilda företeelser. Dels rent tekniska som trafikbuller, trafiksäkerhet och miljöstörande utsläpp, men också sociala faktorer som vandalism, upplevd otrygghet, missnöje med bostaden och omgivningen.¹⁰⁷ Däremot finns inte kvaliteter som tillgång till kommunikationer, service och mötesplatser redovisade, trots att sådana företeelser kan antas ha stor betydelse för hur grannskap upplevs och för deras attraktivitet. Man bör därför enligt vår mening inte dra alltför långtgående slutsatser av studien angående den urbana miljöns betydelse för det sociala utanförskapet.

5.5 Segregation och etniska broar

Wenda van der Laan Bouma-Doff tar i sitt arbete upp vissa inslag inom den nederländska integrationspolitiken, särskilt den politik som introducerats av staden Rotterdam i syfte att hindra fattiga att flytta till vissa redan fattiga områden.¹⁰⁸ Artikeln innehåller också kritik mot dem som anser att områdesbaserade åtgärder kanske inte alltid är träffsäkra, till exempel den ovan refererade artikeln.

Doff konstaterar att i den politiska debatten i Nederländerna och bland människor i allmänhet finns en övertygelse om att etnisk koncentration har negativa effekter på integrationen av invandrare i det holländska samhället. Delvis är denna ståndpunkt grundad på bilden av det amerikanska ghettot, där afrikansk-amerikaner är strukturellt uteslutna från samhällets huvudfåra. Trots att holländska segregationsmönster är helt annorlunda, och trots att forskning om grannskapseffekter i Nederländerna ännu inte lett till någon tydlig slutsats, bygger politiken ändå på antagandet att det verkligen hindrar integration att bo i multietniska bostadsområden.¹⁰⁹

Den underliggande teorin är att etnisk koncentration hindrar bildandet av sociala band mellan etniska minoriteter och infödda holländare, så kallade etniska broar enligt Briggs.¹¹⁰ Antagandet om den etniska koncentrationens negativa konsekvenser får till exempel sitt uttryck i åtgärder för att diversifiera boendet, en hörnsten i holländsk stadsförnyelsepolitik, som strävar efter att åstadkomma en bättre social blandning i missgynnade bostadsområden.¹¹¹

¹⁰⁷ van Gent et al s. 361

¹⁰⁸ Doff, (2007) s 997

¹⁰⁹ Ibid s 997

¹¹⁰ Briggs, X. De Souza. (2003) Bridging networks, social capital, and racial segregation in America. Faculty Research Working Paper RWP 02-011, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, MA.

¹¹¹ van Kempen, R. and Preimus, H. (1999) Undivided cities in the Netherlands: present situation and political rhetoric, *Housing Studies*, 14, pp. 641–657.

5.6 Rotterdamexperimentet – att utestänga fattiga från fattiga områden

Staden Rotterdam har i ett experiment introducerat en politik för att rumsligt sprida utsatta medborgare genom att reglera inflyttningen till multietniska områden med hjälp av striktare bostadsförmedlingsregler. Låginkomsttagare hålls utanför bostadsmarknaden i några utpekade grannskap. Samtidigt gynnas medel- och höginkomsttagare. I detta experiment, som pågick under ett halvår hösten 2004 till våren 2005, ingick 19 gator i staden. Till dessa gator tilläts bara medel- och höginkomsttagare ansöka om en bostad. Genom en ny lag, som gäller i hela Nederländerna, kan nu alla större städer reglera inflyttningen till problematiska områden.¹¹²

Doff vill mot denna bakgrund undersöka om boendesegregation i Nederländerna verkligen har negativa konsekvenser och ställer två frågor. Den första är om etnisk segregation hindrar så kallade etniska broar att uppstå. Den andra frågan är om effekterna av etnisk koncentration är större för utsatta än för icke-utsatta hushåll.¹¹³

De som kritiserar utgångspunkterna för den nederländska integrationspolitiken hävdar att man alltför förhastat antar dels att Nederländerna konfronteras med en hög grad av segregation, dels att koncentrationen av etniska grupper automatiskt leder till problem. Alltför stor vikt läggs vid de amerikanska erfarenheterna av ghetton. De hävdar att forskningen om grannskapseffekter är fördomsfull och att vi måste vara försiktiga med att applicera amerikanska forskningsresultat på europeiska städer.¹¹⁴

Doff slår fast att det i Nederländerna finns grannskap där mer än 80% av invånarna är av annat än västligt ursprung. Under senare år har dessutom antalet multietniska grannskap ökat. Därför är det enligt henne inte på något sätt onödigt att hålla ett öga på utvecklingen genom att forska om effekterna av etnisk koncentration.¹¹⁵

Ett andra argument är att grannskapets betydelse överskattas. Individualisering, globalisering och utvecklingen inom informations- och kommunikationsteknologi har försvagat länken mellan rummet och den sociala integrationen vilket gör att grannar och det lokala grannskapet idag inte är lika viktiga.¹¹⁶ Det är alltså inte säkert att man skulle ha kontakt med infödda holländare bara för att man bor ibland dem.

Men även om betydelsen av det nära grannskapet för många människor verkligen har minskat, kan man anföra motargument. Grannskapsrelationer kan vara relativt sett viktigare för människor med mindre ekonomiska resurser och mindre rörlighet. I USA används begreppet ”residual neighborhoods” (ung. kvarvarande grannskap) för grannskapet som en möjlighet för socialisering för människor som inte

¹¹² Doff s 999

¹¹³ Doff s 998

¹¹⁴ De av Doff refererade arbetena är Kempen, R. Van and Özüekren, A. (1999) Ethnic segregation in cities: new forms and explanations in a dynamic world, *Urban Studies*, 35, pp. 1631–1656. och Musterd, S. (2005) Social and ethnic segregation in Europe: levels, causes, and effects, *Journal of Urban Affairs*, 27, pp. 331–348.

¹¹⁵ Doff s 1001

¹¹⁶ Se t ex Castells, M. (2000) *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.

har tillgång till bredare nätverk, till exempel fattiga eller etniska minoriteter.¹¹⁷ För europeiska förhållanden är detta inte lika relevant.¹¹⁸ Därför behövs mer ljus på den grundläggande diskussionen om grannskapet har effekt på individernas sociala beteende – i detta fall genom sociala band med infödda holländare.¹¹⁹

5.7 Etniska nätverk – negativt eller positivt för integration

Ett sista argument gäller de positiva effekterna av etnisk koncentration. Multietniska grannskap kan erbjuda fördelar för etniska minoriteter. Portes och Rumbaut (1990) anger rumslig koncentration, åtminstone tillfälligt, av invandrare som ett villkor för deras ekonomiska och politiska frigörelse.¹²⁰ Waldinger anger att det också kan underlätta för entreprenörer inom etniska nischer¹²¹. Förutom ekonomiskt kapital kan multietniska grannskap också erbjuda socialt kapital i form av informellt stöd från familjemedlemmar och personer från samma etniska grupp.¹²² Genom att etniska nätverk utvecklas kan en rumsligt koncentrerad immigrantenklav fungera som en hemmabas för att så småningom fullt ut delta i samhällets huvudfåra.¹²³

Huruvida etniska nätverk hindrar eller gynnar integration är fortfarande en öppen fråga. I litteraturen om socialt kapital görs en distinktion mellan öppna och slutna nätverk. Ett slutet nätverk kan verka hämmande för integrationen.¹²⁴ Slutsatsen blir att både tesen om isolation och tesen om emancipation framhåller kontakter som avgörande. Anhängare av tesen om isolering ser etniska nätverk som en risk för integrationsprocessen, eftersom de kan leda till att etniska minoriteter bara sluter sig till sin egen grupp. De som bekänner sig till tesen om emancipation understryker å andra sidan betydelsen av etniska nätverk för immigranter för att få ekonomiskt och socialt stöd via etniska band.¹²⁵

Massey och Denton refererar till segregation som ett multidimensionellt fenomen, det handlar inte bara om hur människor från olika grupper fysiskt är spridda, utan också om kulturer och kontakter.¹²⁶ Ska man beskriva segregation bör man alltså ta hänsyn till flera dimensioner. För att undersöka den första dimensionen använ-

¹¹⁷ Logan, J. R. and Spitze, G. D. (1994) Family neighbors, *American Journal of Sociology*, 100, pp. 453–476.

¹¹⁸ Antagligen syftar författaren på att skälet är den bättre utbyggda välfärden i europeiska länder och på att amerikanska ghetton har en annan socio-historisk bakgrund än västeuropeiska multietniska grannskap, vilket gör att förhållandena i dem inte är direkt jämförbara.

¹¹⁹ Doff s 1002

¹²⁰ Portes, A. and Rumbaut, R. G. (1990) *Immigrant America: A Portrait*. Berkeley, CA: University California Press.

¹²¹ Waldinger, R. (1996) *Still the Promised City? New Immigrants and African-Americans in Post-industrial New York*. Berkeley, CA: Harvard University Press.

¹²² Portes, A. (Ed.) (1995) *The Economic Sociology of Immigration*. New York: Russell Sage Foundation.

¹²³ Doff s 1002

¹²⁴ Se t ex Putnam R D (2000) *Bowling Alone*. New York: Simon and Schuster.

¹²⁵ Doff s 1003

¹²⁶ Massey, D och Denton, N. The dimensions of residential segregation, *Social Forces*, 67, pp. 281–315. 1988

der Doff ett segregationsindex.¹²⁷ Hon applicerar detta på de fyra största nederländska städerna och konstaterar att segregationen enligt detta index är relativt måttlig. Nästa dimension avser i vilken mån olika etniska grupper är exponerade till varandra. Med ett ”kontaktindex” bestående av ett index för isolering och ett för interaktion kan man konstatera att den potentiella möjligheten till kontakt är större med andra etniska minoriteter än med infödda holländare och också större än med kontakt med medlemmar av sin egen etniska grupp.¹²⁸

Det finns få homogena grannskap i Nederländerna, förutom de homogent ”vita”. Karakteristiskt för segregationen i Nederländerna är alltså frånvaron av infödda holländare i vissa grannskap, inte förekomsten av ensamma etniska grupper i specifika områden.¹²⁹ De segregerade områdena är alltså multietniska och inte homogena. Vi kan konstatera att förhållandena i Nederländerna i detta avseende uppvisar stora likheter med Sverige och att slutsatser gällande det ena landet kan ha relevans också för det andra.¹³⁰

För att vidare undersöka den etniska koncentrationens betydelse för kontaktmöjligheterna gjordes nära 6000 intervjuer baserade på ett slumpmässigt urval.¹³¹ En första analys av resultatet visar en tydlig negativ relation mellan segregation och existensen av etniska broar. Efter att ha testat om egenskaper som utbildning och språkkunskaper kan ha betydelse kan man konstatera att även med hänsyn till detta utgör grannskapet ett hinder mot kontakter med infödda holländare. Doff menar att detta visar att etnisk koncentration är klart länkad till frånvaron av s k etniska broar. Frågan är då om detta visar att Rotterdams policy att utestänga fattiga från vissa områden bygger på rätt antaganden. Detta kan enligt Doff ändå ifrågasättas. Etniska minoriteter som bor i mer jämnt blandade områden har bättre möjligheter att upprätthålla kontakter med infödda holländare än de som bor i multietniska områden, oavsett socioekonomisk bakgrund, dvs. om de är fattiga eller inte.¹³²

För det andra analyseras frågan är om koncentrationseffekterna är större för medlemmar i utsatta hushåll än för icke utsatta, vilket var en av utgångspunkterna för Rotterdams policy att hindra utsatta hushåll att flytta till vissa områden. En analys av materialet visar att effekterna för brobyggande till infödda holländare är starkare för icke utsatta än för utsatta. För utsatta har det ingen betydelse för kontakterna med infödda holländare om de bor i grannskap med mer än 80% holländare eller dito med mindre än 20%. För icke utsatta hushåll ökar däremot möjligheten till kontakter med en faktor fem. Utbildning är här en viktig faktor. Ekonomiskt svaga personer med hög utbildning har bättre möjligheter till brobyggande än de som inte har utbildning. Det sociala kapitalet är viktigare än det ekonomiska. Att ha ett arbete är också en viktig faktor, men arbete i arbetsmarknadens lägre segment är inte rätt område för att skapa broar till infödda holländare.¹³³

¹²⁷ ”Displacement index” enligt Duncan, O D och Duncan, B A methodological analysis of segregation indexes, *American Sociological Review*, 20, pp. 210–217.

¹²⁸ Konstruktion se Doff s. 1004

¹²⁹ Doff s 1005

¹³⁰ Se t ex Hårsman 2006. Den studien avser Stockholmsregionen men det är nog en inte alltför djärv slutsats att dra att förhållandena där inte skiljer sig på något avgörande sätt från andra större städer i Sverige.

¹³¹ Ang urvalsmetod se Doff s 1005

¹³² Doff s 1010

¹³³ Ibid s 1012-1013

Segregation på arbetsplatser ligger kanske utanför ämnet för denna rapport men har relevans för diskussionen om etniska nätverk. Hittills har denna fråga fått mycket liten uppmärksamhet inom den internationella forskningen.¹³⁴ Det finns dock några arbeten om svenska förhållanden. Åslund och Skans påvisar en omfattande arbetsplatssegregation och en stark koppling mellan att arbeta i invandrar-dominerade företag och låga löner.¹³⁵ Camilla Elmhorn beskriver en framväxande transnationell marknad av informellt arbete inom städ-, restaurang- och byggbranschen samt städarbete i privata hem, med många gånger papperslösa invandrare som utförare av arbetena, förmedlade av informella nätverk.¹³⁶

Det är uppenbarligen inte självklart att det gynnar integration att ha ett arbete vilket som helst. Om det dessutom är ett arbete utanför den ordinarie arbetsmarknaden kan det till och med antas att arbetet snarare förstärker utanförskapet än minskar det.

5.7 Segregation påverkar icke utsatta mest

Resultatet av Doffs undersökning stöder enligt henne antagandet att rumslig segregation verkligen hindrar etniska minoriteter att inkluderas i samhällets huvudfåra. Doff konstaterar en ambivalent hållning hos de infödda holländarna. Det finns hos dem en ökande oro för etniskt koncentrerade grannskap och skolor, samtidigt som de genom att fly dessa områden ser till att etniska minoriteter befinner sig på behörigt avstånd från deras egna bostäder.¹³⁷ Vi kan konstatera att Hårsman 2006 uppmärksammat samma förhållande för stockholmsregionens del.

Den andra slutsatsen Doff drar är att icke utsatta är mer berörda av etnisk koncentration än utsatta hushåll när det gäller att bygga broar. De åtgärder Rotterdam vidtagit kan därför ifrågasättas i ljuset av detta. De tycks slå fel. Om man vill integrera skulle det antagligen vara effektivare att utestänga icke utsatta än utsatta hushåll. Det skulle å andra sidan leda till ökad koncentration av fattiga, vår anmärkning. Doff anser trots detta att det ändå är positivt att utsatta områden uppmärksammas även om det finns en risk för en stigmatiserande effekt. Att stänga grannskap för hushåll som redan har begränsade möjligheter att välja bostadsområde framstår däremot inte som det bästa sättet att bekämpa koncentrationseffekter.

Studien visar på starka skäl att stödja blandade grannskap – men inte genom att hindra människor att välja bostadsområde, utan först och främst genom att fortsätta den aktuella politiken att diversifiera bostadsbyggandet i grannskap med många låginkomsttagare och etniska minoriteter. Ett annat sätt kan vara att öppna grannskap och stadsområden för låginkomsttagare genom att bygga ekonomiskt överkomliga bostäder där. Att rumsligt sprida etniska minoriteter är på intet sätt en pa-

¹³⁴ Åslund och Skans, SNS välfärdsrapport 2009

¹³⁵ Åslund och Skans, Will I see you at work? Under publicering i *Industrial and Labor Relations Review* 2009

¹³⁶ Elmhorn, C. *Migrerande arbeterskor, Den kalla och varma staden*, Stockholmia förlag 192, 2009, s 82

¹³⁷ *Ibid* s 1014

tentlösning, men blandade grannskap är i allmänhet bättre för att stimulera kontakter och band, vilket i sin tur kan bidra till fortsatt integration av minoriteter.¹³⁸

6 Segregationens effekter på ekonomin

6.1 De kreativa näringarna – integrerad urbanitet eller science parks

Växande städer i allmänhet kännetecknas i dag i stor utsträckning av att det är de nya näringarna inom servicesektorn samt forskning, utbildning och informationsteknologi som står för tillväxten. Detta gäller särskilt sådana städer som fått en ny tändning i sin utveckling i och med att de transformerats från ett industridominerat näringsliv till andra näringar.

Frågan är vilka effekter segregationen kan ha på dessa nya kreativa näringar. Richard Florida hävdar t ex att segregation i sig kan vara hämmande för utvecklingen eftersom den stöter bort personer som är aktiva i kreativa näringar. Dessa anses föredra integrerade städer med livligt utbud av kultur och restauranger. Sådana miljöer blir då viktiga för företag inom kreativa branscher.¹³⁹

Andra, som Manuel Castells, har tvärtom hävdat att de nya företagen är rotlösa och hellre etablerar sig i nya miljöer som science parks nära motorvägar och flygplatser. Det viktiga är tillgång till mark och moderna kommunikationer samt närhet till andra företag i samma kluster. Segregation har enligt detta synsätt ingen betydelse.¹⁴⁰

Man kan lätt finna exempel runt om i världen som tycks stödja båda synsätten. Exempel på ”externlokaliserade” kreativa miljöer är Silicon Valley utanför San Francisco, Kista Science City i Stockholms utkant och Ideon utanför Lund. Förekomsten av sådana miljöer tycks illustrera en frigörelse från staden med alla sina egenskaper, inklusive segregation. Man vänder ryggen till den traditionella staden och ett nytt slags urbant landskap växer fram.

6.2 Gentrifiering och de urbana näringarna

Å andra sidan är bärarna av gentrifieringsprocessen i stadskärnorna i stor utsträckning verksamma inom just de nya näringarna och de är exempel på motsatsen, att bejaka den traditionella integrerade staden. Ironiskt nog leder gentrifierarnas längtan efter att leva i en integrerad stad till att denna egenskap tenderar att försvinna, tack vare deras egna aktiviteter och närvaro.¹⁴¹ Kanske kan man dra

¹³⁸ Ibid s 1015, Bergsten Z. och Holmquist E. ”Swedish social mix policy”, *Journal of Housing and the Built Environment* 24-4, 2009.

¹³⁹ Florida, R. *The Rise of the Creative Class: And How It’s Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books. (2002), Pine & Gilmore(1999): *The experience economy: Work is theatre & every business a stage*. Boston, Mass: Harvard Business School

¹⁴⁰ Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society: The Information Age*, Vol. 1. Oxford: Blackwell.

¹⁴¹ Se t ex Zukin, S. *Naked City*, 2010

slutsatsen att de nya näringarnas framväxt snarast stödjer uppkomsten och förekomsten av segregation. I så fall blir frågan om segregationen påverkar ekonomin något som liknar den eviga frågan om hönan och ägget - vad kommer först?

Sako Musterd har i en studie från 2006 undersökt segregationens effekter på den nya urbana ekonomin med Amsterdam som exempel och ställt tre frågor: Är måttlig segregation ett nödvändigt villkor för en stad med växande nya näringar? Är förekomsten av särskilda urbana miljöer en avgörande faktor för att attrahera nya urbana aktiviteter? I vilken utsträckning har rumslig social ojämlikhet negativ påverkan på stadsinvånarna och finns det indikationer på att det rumsligt-sociala sammanhanget har negativ inverkan på den urbana ekonomin?¹⁴²

Den snabba tillväxten av den kulturella industrin tenderar typiskt att vara urban snarare än externlokaliserad. Sådant som urban atmosfär tycks spela stor roll inom dessa verksamheter. Sharon Zukin konstaterade redan i sitt arbete "The Cultures of Cities" att den symboliska ekonomin inom finans, kultur och nöjen präglar tillväxten i städerna och att i USA under tidigt 1990-tal växte antalet anställda inom nöjes- och rekreationsindustrin något snabbare än inom sjukvården men sex gånger snabbare än i bilindustrin¹⁴³. Begreppet upplevelseekonomi lanserades först av Pine och Gilmore, som i sin bok "The Experience Economy" beskriver denna som den framtida dominerande ekonomin efter de agrara, industriella och servicebase-rade ekonomierna.¹⁴⁴ Många städer tror därför på en framtid där kultur, kreativitet och innovationsförmåga är nyckelkoncept.¹⁴⁵ Inte minst Stockholms Stad uttrycker detta mycket tydligt i flera policydokument.¹⁴⁶

6.3 Skillnader mellan olika städer – och mellan olika branscher

Alla städer lyckas dock inte lika bra med att attrahera de nya näringarna. I Nederländerna klarar sig t ex Rotterdam inte lika bra som Amsterdam, som har 5 % av Nederländernas befolkning men 20 % av de verksamma i kultursektorn och 27% av alla som arbetar med film och video. Motsvarande siffror för Rotterdam ligger runt 5 %..¹⁴⁷ Frågan är vilka skillnaderna är mellan städerna som leder till att de är olika attraktiva för de nya servicenäringarna. Urbana traditioner med diversifierat näringsliv tycks vara viktiga. Amsterdam har aldrig haft någon stark industriprofil utan sedan länge karakteriserats av stora finans- och försäkringsbolag och andra serviceföretag, medan Rotterdam präglas av hamnanknuten industri och fortfaran-

¹⁴² Musterd, S. Segregation, Urban Space and the Resurgent City, Urban Studies, Vol. 43, No. 8, 1325–1340, July 2006

¹⁴³ Zukin, S. The Cultures of Cities, Oxford: Blackwell (1995) s 8

¹⁴⁴ Pine J. och Gilmore J. The Experience Economy, Harvard Business School, Boston, 1999

¹⁴⁵ Se t ex Hall, P. (1998) Cities in Civilization. New York: Pantheon Books, Lambooy, J. G. (1998) Knowledge production, organisation and agglomeration economies, GeoJournal, 41, pp. 293–300. .

¹⁴⁶ Se t ex Vision 2030, Stockholm stad 2007

¹⁴⁷ Kloosterman, R. C. (2004) Recent employmenttrends in the cultural industries in Amsterdam, Rotterdam, The Hague and Utrecht: a first exploration, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 95(2), s 249.

de har en ganska ensidig näringsstruktur.¹⁴⁸ Denna tycks bekräftas av de nya näringsarnas lokaliseringar.

Preferenserna hos dem som arbetar i de nya näringsarna varierar. De unga inom kreativa branscher tenderar mot integrerade urbana kärnor, medan äldre med familj inom finansverksamhet tenderar mot homogena områden med mer friområden längre från den urbana kärnan. Musterd kritiserar Richard Florida, som anser att alla som är verksamma i de nya näringsarna föredrar integrerade och toleranta miljöer, vilket antagligen är en överdrift, men han har enligt Musterd en poäng i att vissa, framför allt inom de kreativa näringsarna, gör det.¹⁴⁹

Musterd ställer därefter frågan om städer bör vara måttligt segregerade för att dra till sig nya ekonomiska aktiviteter och om det är så att kraftigt segregerade städer är mindre attraktiva att leva i och därför undviks av de kreativa begåvningar som behöver närheten till den växande urbana scenen. Kraftigt segregerade och mindre integrerade städer kanske inte passar den nya tidens önskade urbana profil. Det finns enligt Musterd forskningsresultat som pekar i båda riktningarna. Jargowsky (2003) visar att flera starkt segregerade städer i USA visar stark tillväxt, och dessutom utvecklas socialt positivt.¹⁵⁰ Cheshire och Sheppard (2004) anser att det är troligare att förekomsten av fattiga områden är en följd av en redan existerande inkomstjämlighet, snarare än att vara orsaken till den.¹⁵¹

Trots de amerikanska erfarenheterna anser Musterd ändå inte att tanken bör överges att segregation kan vara negativ för den ekonomiska utvecklingen. I Europa, där traditionellt jämlikheten är större, kan benägenheten att acceptera kraftig segregation antas vara mindre än i USA.¹⁵²

Segrationsdata från flera europeiska städer, dock inga svenska, jämförs med ekonomiska tillväxtindikatorer. Exempelen tyder på att sambandet mellan segregation och tillväxt inte är påtagligt. Det finns städer med både segregation och tillväxt liksom exempel på motsatsen. I Amsterdam finns kreativa branscher och finansverksamhet framförallt i de klassiska centrala delarna, "kanalstaden", medan andra branscher är mer spridda. När det gäller boendet väljer verksamma i kreativa yrken företrädesvis innerstaden medan verksamma inom finanssektorn väljer att bosätta sig förorter.¹⁵³

Slutsatsen blir enligt Musterd att det finns tydliga skillnader i den rumsliga differentieringen hos olika slag av företag och anställda. Det finns starkt stöd för påståendet att både företag och arbetande i kreativa verksamheter föredrar de mest urbana lägena. Dessa områden karakteriseras av mycket höga nivåer av funktio-

¹⁴⁸ Burgers, J och Musterd, S. Understanding urban inequality: a model based on existing theories and an empirical illustration, *International Journal of Urban and Regional Research*, 26(2), pp. 403–413. (2002)

¹⁴⁹ Musterd (2006) s 1329

¹⁵⁰ Jargowsky, P. *Stunning Progress, Hidden Problems: Concentrated Poverty in the 1990s*. Washington, DC: Brookings Institution. (2003)

¹⁵¹ Cheshire, P. and Sheppard, S. Introduction to feature: the price of access to better neighbourhoods, *conomic Journal*, November, F391–397. (2004)

¹⁵² Musterd (2006) s 1329-1330.

¹⁵³ Musterd (2006) s 1332 ff.

nell och fysisk, i viss mån också kulturell, variation. De är också de områden där man finner restauranger, kaféer, teatrar och andra offentliga och livliga platser.¹⁵⁴

6.4 Dynamiska urbana kärnor men segregerade förorter

Vår kommentar är att bara för att de nya kreativa näringarna söker sig till integrerade miljöer, betyder det inte att man med automatik måste dra slutsatsen att en stad som kan erbjuda sådana miljöer måste vara integrerad i sin helhet. Många storstäder i Europa har högt integrerade stadskärnor och innerstäder, där de nya urbana näringarna florerar, men omges i många fall ändå av ett segregerat förortslandskap. Aktuell forskning pekar visserligen mot att en integrerad och varierad urban miljö lockar de nya näringarna och kanske är en förutsättning för dem, men deras etablering hindras knappast av att det dessutom finns en segregerad periferi. Tvärtom kan etableringen av nya näringar i stadskärnorna leda till undanträngningseffekter och därmed understödja den segregation de vill undvika. De nya näringarnas framväxt är kopplad till gentrifieringsprocesser. Gentrifierarna omhuldar ursprungliga urbana miljöer men deras närvaro urholkar det ursprungliga innehållet i dem. De identifierar sig ibland med de tidigare invånarna och anammade delvis deras kultur, samtidigt som denna försvinner och ersätts av gentrifierarnas imitationer av den.¹⁵⁵ Ett pågående, ännu opublicerat arbete, rörande gentrifieringsprocesser i några utvalda kvarter i Stockholms innerstad stöder denna tanke.

Förutom segregationens effekter på den nya urbana ekonomin ställer Musterd i samma artikel från 2006 också frågan om och hur koncentrationer av fattigdom till specifika områden påverkar de boendes ekonomiska utveckling negativt. Det finns teorier om att det förhåller sig så, att ”grannskapseffekter” påverkar de boende negativt på olika sätt, kanske också ekonomiskt. Studier har utförts av områden i Nederländerna och Sverige för att söka belysa detta (Musterd et al 2003, Musterd och Andersson 2005 och 2006). Man fann en mycket svag sådan grannskapseffekt i Nederländerna men något större i Sverige. Detta kan enligt Musterd kanske förklaras med att båda länderna har höga ambitioner att stödja utsatta grupper och individer, men trots Sveriges tradition att stödja alla som behöver, har man inte riktigt klarat av situationen med alla icke-svenskar som anlänt under 90-talet.¹⁵⁶

Slutsatsen är enligt Musterd att det generellt inte finns någon koppling mellan nivå på den rumsliga segregationen och attraktiviteten hos en stad för de nya verksamheterna eller dem som arbetar i dem. Möjligen finns en svag indikation att städer med relativt hög segregation, särskilt bland de mer välbärgade, kan öka attraktiviteten. Vissa negativa grannskapseffekter kunde iakttas, men vi vet inte om detta påverkar den urbana ekonomin, t ex genom att boende i fattiga områden inte

¹⁵⁴ Ibid s 1334-1335

¹⁵⁵ Se t ex Zukin (1995) och Bourdieu, som diskuterar kring urbana aktörers habitus i flera av sina arbeten.

¹⁵⁶ Musterd (2006) s 1336-1337

är aktiva på arbetsmarknaden. Alternativt kan grannskapsprocesserna resultera i mer polarisering utan att det påverkar den urbana ekonomin som helhet.¹⁵⁷

7 Gentrifiering – segregationens andra sida

7.1 Stadskärnornas renässans

I segregationsdiskussionen i Sverige handlar det oftast om segregerade förorter. Segregation är liktydigt med förekomsten av en majoritet bestående av människor med lägre inkomster och från andra länder i vissa områden. Det relateras däremot sällan till den andra sidan av segregationen – nämligen områden med proportionellt hög andel människor med höga inkomster. Det gäller främst innerstadsområden, där under senare tid en process skett som förstärkt denna tendens. I den internationella diskussionen behandlas fenomenet gentrifiering livligt medan uppmärksamheten här i Sverige ännu så länge varit relativt begränsad inom forskningen. Detta trots att gentrifiering kanske kan sägas förutsätta och förutsättas av dess motsats – förekomsten och utvecklingen av utsatta förortsområden. Gentrifiering och utsatta förortsområden är alltså med detta synsätt två sidor av samma sak – boendesegregation i regional skala.

Gentrifiering kan definieras som omvandling av socialt marginaliserade och arbetarklassdominerade områden i de centrala stadskärnorna till medelklassområden. Begreppet introducerades av den brittiska sociologen Ruth Glass i en studie om hur vissa områden i London förändrades på detta sätt under tidigt sextiotalet.¹⁵⁸ Enligt den amerikanska sociologen Sharon Zukin är gentrifiering en rörelse som började under 60-talet med privata investeringar i hus i innerstadsområden i storstadskärnorna. Tillsammans med förändringar i företagets investeringar och en expansion av den urbana serviceekonomin kunde gentrifiering iaktas ganska omgående i form av restaurering av nedgångna hus och uppkomsten av nya kulturella och kommersiella inslag i stadskärnan.¹⁵⁹

7.2 Gentrifieringsforskningens utveckling

Zukin gör en bra genomgång av den tidiga gentrifieringsforskningen och konstaterar att den till en början koncentrerades på att beskriva gentrifieringens omfattning och till hur gentrifieringen medverkar till att vända på den dittillsvarande positiva utvecklingen i förorten respektive nedgången i stadskärnorna. En sammanställning av 10 års forskningsresultat visar att den är mer genomgripande än så och har resulterat i en geografisk omstrukturering inom grannskap och storstadsområden av invånare med specialkompetens, ledarfunktioner och tekniker som arbetar inom storföretag, förvaltning och affärsverksamhet.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Musterd 2006 s 1338-1339

¹⁵⁸ Glass, R. 1964. Introduction. In London: Aspects of Change, ed. Centre for Urban Studies, pp. xiii-xlii. London: MacGibbon and Kee.

¹⁵⁹ Zukin, S. Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core, Annual Review of Sociology, Vol. 13 (1987), pp. 129-147

¹⁶⁰ Zukin (1987) s 129

Efter att ha beskrivit fenomenets omfattning kom enligt Zukin forskningen om gentrifiering in i ett dödläge. Detta trots teoretiskt intressanta problem som rör användandet av historiskt bevarade miljöer för att konstituera en ny urban medelklass, gentrifieringens effekter på undanträngning, den ekonomiska rationaliteten hos gentrifierarna och den ekonomiska omstruktureringen i stadskärnor där gentrifiering pågår. Att bredda det analytiska ramverket utöver de demografiska faktorerna och den neoklassiska markanvändningsteorin är därför viktigt för att förstå gentrifieringen. Man bör beakta sådana frågor som produktion, konsumtion och social reproduktion hos den urbana medelklassen, så väl som faktorer som kan skapa tillgång på gentrifierbara bostäder och efterfrågan på dem hos potentiella gentrifierare.¹⁶¹

Aktuell forskning pekar mot att en ny fas av gentrifiering håller på att utvecklas. Denna kallas super-gentrifiering och kan betecknas som en intensifierad gentrifiering, utvecklad som en följd av globaliseringen. Den innebär att en ny elit ”finansierare” med global koppling flyttar in i redan gentrifierade kvarter och grannskap. Denna nya grupp av gentrifierare skiljer sig från tidigare grupper och förändrar följaktligen områdets identitet. Saskia Sassen beskriver en ny klass av finansiella ingenjörer, som samlat stora förmögenheter genom att ha framgångsrikt kommersialiserat den finansiella industrin med nya finansiella tjänsteprodukter.¹⁶² Detta fenomen börjar även uppkomma inom andra branscher som marknadsföring, IT och juridiska tjänster¹⁶³.

Smith, Atkinson och Bridge menar att gentrifieringsprocessen blivit global som en del av en ”global urban strategi”.¹⁶⁴ Den globala gentrifieringen uppfattas som en del av den nyliberala urbanism som påverkar världens städer. Gentrifieringsprocessen är därmed inte längre begränsad till de västerländska städerna.¹⁶⁵ Den nyliberala urbanismen omfattar utvecklingen med bland annat avreglering, kommersialisering, privatisering, flexibilitet på arbetsmarknaden och offentlig-privat samverkan.¹⁶⁶ Den globala gentrifieringen är knuten till ökningen av den tjänstebaserade ekonomin med nya funktioner särskilt i innerstäderna.

En annan pågående tendens inom forskningen integrerar ekonomisk och kulturell analys. Det ömsesidiga bekräftandet och värdesättandet av urban kulturell marknad och fastighetsmarknad pekar på vikten av kulturkonsumtionen hos de högre skikten i en avancerad serviceekonomi. Den understryker också hur plats och tid används för att konstituera en urban medelklass socialt och materiellt.¹⁶⁷

När Glass myntade begreppet ”gentrification” för att beskriva hur medelinkomsttagare flyttar till låginkomstområden i London avsåg hon inte bara att beskriva en scenförändring utan också hur de gentrifierande tänkte, deras förkärlek för gamla

¹⁶¹ Ibid s 129

¹⁶² Sassen 1991

¹⁶³ Lees, Slater and Wyly 2008, s 149

¹⁶⁴ Smith (2002), Atkinson och Bridge (2005)

¹⁶⁵ Lees, Slater & Wyly 2008 s 132; Atkinson & Bridge 2005 s 16

¹⁶⁶ Lees, Slater & Wyly 2008 s 164

¹⁶⁷ Zukin (1987) s 130

byggnader, deras uppbrott från förortslivet och det barnorienterade fasta sociala livet där till innerstadslivets sociala blandning och mer tillfälliga förbindelser.

7.3 Gentrifierares livsstil - "habitus" - och det sociala kapitalet

Ett viktigt bidrag till förståelsen av gentrifieringsprocessen och de deltagandes bevekelsegrunder för sitt agerande samt förutsättningarna för detsamma är erbjuds av den franska filosofen Pierre Bourdieus habitusbegrepp och hans teori om kulturellt kapital.¹⁶⁸ Gentrifierarnas kollektiva val strukturerades enligt Zukin av ett specifikt habitus i Bourdieus mening. Gentrifiering kan beskrivas som en process av rumslig och social differentiering.¹⁶⁹

Gary Bridge konstaterar i en artikel om Bourdieu och gentrifiering att tidiga gentrifierare har stort kulturellt kapital även om de har ett begränsat materiellt sådant.¹⁷⁰ Gentrifiering ska ses som ett till stor del omedvetet svar på nya möjligheter i förhållandet mellan kulturellt och ekonomiskt kapital i det sociala rummet. Bourdieus habitusbegrepp definierar klass som handlingsstrukturer som reproduceras över tid.¹⁷¹

Bourdieu ser mänskligt handlande som något passivt och bestämt av habitus. Handling uppstår således genom en omedveten process.¹⁷² En annan tolkning av habitus-begreppet ges av t ex Elster, som betonar att medvetna val sker och att man "gentrifierar så mycket man har råd med" utifrån sina habitus-bestämda ambitioner (vår tolkning).¹⁷³ Wacquant säger att sådan medvetna val inte är viktiga:

"Handlingslinjer, påverkade av habitus, kan mycket väl förenas med en strategisk beräkning av kostnader och nytta, vilken tenderar att på en medveten nivå genomföra de handlingar som habitus självt bringar fram ... Tider av kris, då rutinmässiga anpassningar till objektiva och subjektiva strukturer blir brutalt avbrutna, skapar en kategori omständigheter då 'rational choice' ofta tycks ta över. Men, och detta är den springande punkten, det är habitus självt som bestämmer denna möjlighet. Vi kan alltid säga att individer väljer, så länge som vi inte glömmer att de inte väljer principerna för valen."¹⁷⁴

Bourdieu är angelägen att belysa individers kompetenser men inte att koppla meningsfulla medvetna ageranden till dem. "Folk är inte dumma, de är mycket mindre bisarra eller förledda än vad vi spontant tror, just därför att de har internaliserat

¹⁶⁸ Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, tr. R. Nice. Cambridge, Mass: Harvard Univ. Press

¹⁶⁹ Zukin (1987) s 131

¹⁷⁰ Bridge, G. Bourdieu, rational action and the time-space strategy of gentrification, *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Vol. 26, No. 2 (2001), s 205-216, Blackwell

¹⁷¹ Bridge (2001) s 206

¹⁷² Bridge (2001) s 208

¹⁷³ Elster, J. 1983 *Sour grapes: studies in the subversion of rationality*, Cambridge University Press, Cambridge, ref av Bridge (2001)

¹⁷⁴ Wacquant L 1989 *Towards a reflexive sociology: a work-shop with Pierre Bourdieu* *Theoretical Sociology* 7 s 45

de objektiva möjligheter de ser, genom en utdragen och mångsidig process att inse villkoren.”¹⁷⁵

Bridge (2001) vill ge större plats för rationellt handlande i Bourdieus klass-schema och i förståelsen av gentrifiering.¹⁷⁶ Rationellt handlande kan stödja förstärkandet av klass- och kulturella processer genom att renodla och återskapa klassnormer. Man kan förstå konstituerandet av en klass genom gentrifiering. En växande klassfraktion definiera sig mot arbetarklassen men också mot andra delar av medelklassen. Den definierar sig i viss utsträckning genom självmedvetande. Den nya medelklassen är en själv- reflexsiv klass. Den är synlig, diskursiv och självmedveten. Man engagerar sig i vissa typer av konsumtion som att äta på utvalda restauranger. Innerstaden är dess scen.

Gentrifierarklassens habitus är en ständig förhandling mellan individualistisk tolkning och klassbaserad handlingsbenägenhet, särskilt i början innan beteendet har allmänt godkänts som klasstrategi. Man måste motivera sina val för andra. Slutsatsen är att gentrifiering är en skärningspunkt där nya klasstraditioner etableras genom att förändra habitus till en förändrad omgivning.¹⁷⁷

Bridges resonemang om Bourdieu och hans habitusbegrepp bygger mycket på brittiska erfarenheter. Tydliga klassgränser med klassspecifika beteenden synes förutsättas och sådana kan kanske sägas vara mer karakteristiska för den brittiska klassmässiga kulturella verkligheten än den svenska. Den nya gentrifieringsklassen vill enligt Bridge bevara medan arbetarklassen vill modernisera de gamla husen. Så entydigt är det inte i svenska gentrifierade innerstäder där det är mycket vanligt med en ganska hårdhänt modernisering av åtminstone interiörerna. Men diskussionen om habitus-genererade beteenden kontra medvetna val är intressant och bör ha tillämplighet också på svenska förhållanden.

Den tidiga forskningen om gentrifiering uppmärksammade som nämnts inte att gentrifiering är ett uttryck för vissa grupperns rörelse tillbaka till staden från förorten. Senare arbeten visar att gentrifierarna tenderar komma från andra urbana grannskap och från storstadsområdenas periferier. Men det råder olika åsikter bland forskare om skälen till dessa förändringar. En del fokuserar på gentrifierarna, andra på de fastigheter som gentrifieras.¹⁷⁸

7.4 Gentrifiering som ekonomiskt eller kulturellt fenomen

Man kan se gentrifiering från ett utbudsperspektiv och fokusera på de ekonomiska och sociala faktorer som skapar ett attraktivt utbud, eller från ett efterfrågeperspektiv då preferenser skapas av demografiska och kulturella orsaker. Utöver detta bör man också ta hänsyn till det politiska sammanhanget. Det inträffade strategiska förändringar i den lokala politiken i många städer från 1970 till 1975 som kom att stödja gentrifiering samtidigt som inflationen steg och bränslekostnader

¹⁷⁵ Bourdieu, P och Wacquant, L 1992 An invitation to reflexive sociology University of Chicago Press, Chicago, s 131

¹⁷⁶ Bridge (2001) s 210

¹⁷⁷ Bridge (2001) s 215

¹⁷⁸ Zukin (1987) s 131

och byggkostnader gjorde revitalisering av stadskärnor ekonomiskt intressant både för husägare och för fastighetsutvecklare.¹⁷⁹

Zukins resonemang hänför sig främst till de specifika förhållandena i USA och Storbritannien, men har också relevans för Sverige. Vi kan jämföra med den situation som rådde då miljonprogrammet var avslutat och politiken alltmer inriktades mot sanering av stadskärnorna med hjälp av statliga saneringslån som förmedlades av kommunerna. Ett omfattande saneringsprogram inleddes t ex för Stockholms innerstad som skulle få stor inverkan på framtiden. Också i Göteborg bedrevs en liknande politik där traditionella arbetarstadsdelar som Haga och Masthugget omvandlades mer eller mindre fullständigt. Förvånande nog finns mycket lite forskning om detta, men det berörs i några arbeten.¹⁸⁰ Politiken förändrades från rivning och nybyggnad till ombyggnad när det gällde synen på hur nedgångna stadsmiljöer skulle lyftas.

Vad händer med dem som bor i de gentrifierade områdena? Man kan konstatera att människor i områden där gentrifiering pågår har olika intressen. De ursprungliga invånarnas konsumtionsmönster skiljer sig från de nya invånarnas. Stigande hyror och priser kan tränga ut de ursprungliga invånarna.

Adam Millard-Ball konstaterar att det ofta anges i debatten att värdestegringar är den primära mekanismen och drivkraften för gentrifiering.¹⁸¹ I fallet Stockholm är dessa bland annat skapade genom omvandlingar av hyresrätt till bostadsrätt. Men gentrifiering har inträffat också i hyresbeståndet även före omvandling till bostadsrätter. Värdeskillnaderna har enligt Millard-Ball mindre betydelse än vad som vanligen antas. Åtgärder inom hyressektorn, som lyxrenoveringar, är tydliga som drivkraft för gentrifiering i Stockholm och det visar att teorierna om värdestegringar har mindre betydelse. Millard-Ball anser att det behövs fler studier av bostadsmarknadens funktioner i en blandekonomi som den svenska, men även utan sådana kan man konstatera att renoveringar är ett godtagbart skäl till hyreshöjningar enligt hyreslagstiftningen vilket kan tänkas leda till undanträngning av dem som inte har råd med ökade boendekostnader.

Enligt Zukin finns fyra analysområden att ägna sig åt inom gentrifieringsforskningen. Det första är det kulturhistoriska bevarandet som ett inslag i konstruktionen av en ny urban elit. Sedan gentrifieringens inverkan på en ökande hemlöshet samt på undanträngning och flyttning ut från det gentrifierade området. Därefter gentrifieringens ekonomiska förutsättningar och dess ekonomiska rationalitet, dvs. frågan om det lönar det sig att gentrifiera, och för vem det lönar sig. Och till sist frågan hur gentrifieringen är kopplad till strukturella förändringar i ekonomin som helhet.¹⁸²

I den teoretiska diskussionen om gentrifiering finns flera vetenskapsteoretiska motsättningar. De kan beskrivas i dikotomier som materialism kontra positivism,

¹⁷⁹ Ibid s 132

¹⁸⁰ T ex i Gullberg, A, City: Drömmen om ett hjärta, Stockholm 2001

¹⁸¹ Millard-Ball A, Moving Beyond the Gentrification Gaps: Social Change, Tenure Change and Gap Theories in Stockholm Urban Studies, vol 37, no 9, 1673-1693, 2000

¹⁸² Zukin (1987) s 134

strukturerad kausalitet kontra individuella val eller kulturellt betingat beteende kontra ekonomisk nödvändighet.¹⁸³

7.5 Både kultur och kapital

Slutsatsen blir enligt Zukin att både kultur och kapital har betydelse. Gentrifiering visar sig som en multidimensionell kulturell praxis som är rotad på bägge sidor om de metodologiska motsättningarna. Gentrifiering är både ett sätt att ackumulera kapital och ett sätt att socialt reproducera en högtbildad urban medelklass. Den innebär både högstatusbetonad kulturell konsumtion och kolonisering med nya ekonomiska institutioner kopplade till servicesektorn.¹⁸⁴

Gentrifierares specifika kulturella beteenden kan innebära att de föredrar att gå eller cykla till jobbet framför att ta bilen eller resa långt med kollektiva färdmedel. De undviker externa shoppingcentra och väljer i stället småbutiker och det som finns tillgängligt i staden. Fastighetspriserna stiger därmed som en följd av ökad efterfrågan på miljöer som erbjuder det som gentrifierarna önskar sig. Det kan vara närhet till kvalificerade jobb, till högstatuskonsumtion och till en kombination av täthet och individuella faciliteter. Detta stöder enligt Zukin en kvasi-borgerlig social reproduktion av människor som egentligen inte är rika. Gentrifierare är fångna mellan drömmen om ett utvidgat medelklassliv och en marknadssituation som gör det svårare att upprätthålla sådana livsstilar utan att kompromissa.¹⁸⁵

Zukin pekar på tre möjligheter att studera gentrifiering integrerat med kulturell och social analys. För det första talar synergien mellan avindustrialisering och gentrifiering för en komparativ studie av bostads- och arbetsmarknad i storstadsområdet. För det andra påkallar planerna hos de lokala eliterna, både för investeringar och för de egna kvarteren, uppmärksamhet på intressen för stadskärnan, vare sig de för ögonblicket stöder stadsförnyelse, gentrifiering eller privatfinansierat nybyggande. För det tredje visar de urbana områdenas morfologi hur den rumsliga och byggda miljön konkretiserar, förmedlar och förändrar stadens sociala intressen.¹⁸⁶

8 Avslutande kommentarer

8.1 Segregationen ökar, trots goda föresatser

Trots många insatser från samhällets sida att bryta utvecklingen visar den befintliga forskningen tämligen entydigt att segregationen i Sverige har ökat och fortsätter att öka. De sociala och ekonomiska krafter som är grunden till detta förefaller vara svåra att bryta. Det finns forskare som anser att vissa av de åtgärder som samhället vidtagit snarare tenderar att verka för en ökning av segregationen än motsatsen. Till och med kan det vara så att åtgärder som är direkt avsedda att

¹⁸³ Ibid s 140

¹⁸⁴ Ibid s 143

¹⁸⁵ Zukin (1987) s 144

¹⁸⁶ Ibid s 144

motverka segregation kan ha motsatt verkan än den avsedda.¹⁸⁷ De generella förändringar i ekonomiskt liberaliserande riktning som skett under det senaste tjugotalet år i hela Västeuropa kan också ha medverkat till att segregationskrafterna stärkts, även om det inte varit avsikten.

Också andra generella åtgärder som syftat till att förbättra människors boendeförhållanden och bryta negativa segregationstendenser har ibland skapat nya förutsättningar för en ny typ av segregation, som en negation av den tidigare existerande som man ville bli av med. Ett exempel på detta är den intensiva politik som har bedrivits för att bryta de negativa tendenserna i storstädernas kärnor. I Sverige drevs denna av stat och kommuner gemensamt med hjälp av frikostiga statliga subventioner och omfattande kommunala saneringsprogram och dito planer. Främst i Stockholm, Göteborg och Malmö skedde genomgripande förändringar av stadskärnorna men också i många andra städer.

I andra länder, främst i USA och Storbritannien, var denna utveckling mer marknadsdriven, men resultatet är detsamma. De tidigare fattiga innerstäderna har omvandlats till gentrifierade medelklassområden, medan de tidigare invånarna flyttat till förortsstadsdelar. Det har alltså skett en omflyttning mellan ytter- och innerstad varvid rika och fattiga bytt plats med varandra. Forskningen om detta fenomen är relativt omfattande internationellt.¹⁸⁸ I svensk forskning har detta uppmärksammats i förvånande liten utsträckning.¹⁸⁹

De generella reformer i liberaliserande riktning som genomförts under de senare decennierna har lett till att invånarna i staden i dag på ett helt annat sätt än tidigare kan välja var man vill bo och var man vill att barnen ska gå i skola, var man vill ha sin barnomsorg och så vidare. Reformen för att öka människors valfrihet har lett till ökade kvaliteter för flertalet, men också till negativa effekter för många. För att kunna välja krävs resurser, och som vi vet är resurserna inte jämnt fördelade. Det gäller resurser i form av såväl ekonomiskt som socialt kapital.

Det finns idag, tack vare en generellt sett god samhälls- och privatekonomisk utveckling, men också genom genomförda reformer, bättre möjligheter än tidigare att välja boendemiljöer, skolor och dagis, men därmed också möjligheter att välja bort sådana som inte anses attraktiva. Utsatta hushåll, och generellt de som är mer fattiga på resurser, har dock inte samma möjligheter till detta som de mer resursstarka. De blir därmed ofta hänvisade till sådana miljöer som de resursstarka valt bort. Ett tidigt exempel på detta är när miljonprogramsområdena på sjuttioalet övergavs för de nybyggda småhusområdena vilket öppnade dem för de nya grupper av immigranter som kom hit av flyktingskäl och inte som arbetskraft och därför naturligt nog befann sig i en mycket utsatt situation.¹⁹⁰

Kunskapen om vad det är som väljs respektive väljs bort, det vill säga vad som konstituerar ett attraktivt område, uppvisar stora luckor. Ytligt sett kan det se ut som om t ex etniska svenskar väljer bort multi-etniska segregerade områden, men vi vet inte om det är det multi-etniska som väljs bort eller något annat som känne-

¹⁸⁷ Se t ex Hårsman angående Stockholmsregionen och Doff angående Rotterdamexperimentet.

¹⁸⁸ Se t ex ett flertal arbeten av Zukin

¹⁸⁹ Dahlberg 1995 redovisar data som visar tydligt på denna utveckling för Stockholms del

¹⁹⁰ Petterson 2001

tecknar dessa områden. Miljonprogramsområdena valdes bort redan innan de blev multi-etniska.¹⁹¹ Även femtiotalets grannskapsstadsdelar har valts bort av resursstarka hushåll.¹⁹² Vi vet idag mycket lite om varför dessa områden valdes bort. Det gäller särskilt grannskapsförorterna.

De som kan välja sin bostad väljer inte bara för att få tak över huvudet. Bostaden betyder i dag så mycket mer för identiteten och för att bygga upp ett symboliskt kapital.¹⁹³ Man kan anta att denna betydelse kommer att öka i takt med tendenserna att de tidigare fasta banden till arbetsplatsen alltmer upplöses. Bostaden blir allt viktigare som uttryck för livsstil och som identitetsmarkör. Det är avgörande att söka kunskap om vad som gör grannskap attraktiva för att inte de negativa valen ska ensamt bestämma vem som bor var. Omgivningens betydelse, den byggda miljöns gestaltning och grannskapets sociala, kulturella och kommersiella innehåll är förmodligen avgörande för våra val av bostad, men om detta finns stora kunskapsluckor.

Grannskapet förändras drastiskt genom friskolereformen som har inneburit att de tidigare ofta starka banden mellan skola och grannskap delvis har lösts upp. Detta har i sin tur lett till att skolans roll som arena för att skapa ett lokalt socialt kapital har minskat. Å andra sidan kan barn från utsatta förorter som väljer att gå i innerstadsskolor stärka sitt personliga sociala kapital. Denna utveckling kan kanske sägas vara negativ för utvecklingen för vissa utsatta förorter som helhet, men däremot klart positiv för enskilda invånare där. Från ett segregationsperspektiv kan detta vara såväl positivt som negativt. Det kan leda till en dränering av resursstarka från en utsatt förort, men också till att bygga upp ett individuellt symboliskt och socialt kapital där.¹⁹⁴

8.2 Segregationsforskningen i Sverige och i andra länder

Fram till början på 1990-talet bedrevs en relativt omfattande forskning om boendesegregation och dess effekter i Sverige, finansierad genom statliga forskningsanslag men också ofta med kommunal medverkan. Vissa större kommuner hade till och med egna forskningsresurser.¹⁹⁵ Genom dels minskade anslag från kommunernas sida och de förändringar som skett i den statliga forskningspolitiken har resurserna för segregationsforskning minskat till en bråkdel av vad som fanns tidigare.¹⁹⁶

¹⁹¹ Ibid

¹⁹² Dahlberg 1995

¹⁹³ Se t e x Bourdieu 1984

¹⁹⁴ Palme, M "Det kulturella kapitalet", Uppsala Universitet, 2007

¹⁹⁵ I t e x Stockholm hade stadsbyggnadskontoret resurser att finansiera samhällsplaneringsforskning, och på socialförvaltningen fanns en särskild forskningsenhet. I dag finansieras viss forskning genom kommittén för Stockholmsforskning, men de medlen avses täcka hela spektrat av all tänkbar forskning om staden.

¹⁹⁶ I och med bildandet av Formas, då flera tidigare självständiga forskningsråd, bl. a. BFR, slogs ihop, har huvudinriktningen mer kommit att ligga på miljöforskning än på samhällsplaneringsforskning. Med minskade totala anslag för forskningen har den socialt inriktade samhällsplaneringsforskningen drabbats hårt.

Samtidigt har vi kunnat konstatera en omfattande forskning och livlig debatt i segregationsfrågor i många andra länder. I denna genomgång har tagits upp arbeten från främst USA och Nederländerna, i viss mån också Storbritannien. I många fall är det frågan om mycket viktiga bidrag för förståelsen av segregationsprocesserna men också av segregationens utbredning och innehåll. Det ställer sig då naturligt att fråga sig hur relevant den internationella forskningen är för svenska förhållanden.

Vi kan konstatera att samhällsförhållandena i Västeuropa uppvisar stora likheter länderna emellan. Men det finns också viktiga skillnader. En sådan är de offentligt ägda bostädernas roll. I de flesta länder har de rollen av att entydigt vara bostäder för resurssvaga. I Sverige är allmännyttans roll inte lika tydlig, de kommunala bostadsföretagen riktar sig inte bara till de fattiga utan till alla typer av hushåll.

En annan viktig skillnad är det kommunala planmonopolet i Sverige och det jämfört med andra länder omfattande kommunala markinnehavet, vilka båda ger kommunerna i Sverige större möjligheter än i de flesta andra länder att ta initiativ och styra samhällsbyggnadsprocessen.

Den amerikanska segregationsforskningen är mer problematisk när det gäller relevansen, eftersom den beskriver en delvis annan verklighet än den europeiska. Segregation i USA är i högre grad än i Europa liktydigt med etniskt homogena områden, t ex områden dominerade av grupper som afrikansk-amerikaner, kineser eller spansktalande, medan det i Europa oftast är frågan om etniskt mycket heterogena områden. De tydligast etniskt homogena områdena i Västeuropa är snarast de som befolkas av den etniska majoriteten, inte av minoriteter.

Med dessa skillnader i åtanke tror vi ändå att mycket av den internationella forskningen har stor relevans också för svenska förhållanden och vi har därför valt att uppehålla oss relativt omfattande vid denna. Särskilt gäller det fenomen som inte har uppmärksammats så mycket i svensk forskning, som t ex gentrifieringsprocessen.

8.3 Summering

Att segregationen existerar och ökar är i dag alltså i princip oomtvistat. I det föregående har redovisats aktuella studier om segregationens utveckling i Sverige. Vad som ofta saknas, särskilt i svensk forskning, är inte beskrivningar av segregationen utan snarare forskning om segregationens krafter, förutsättningar och innehåll.

Det finns särskilt stora kunskapsluckor om boendemiljöns och stadsrummets betydelse för segregationsprocessen. Och vi vet för lite om segregationens mekanismer och varför människor väljer bort vissa miljöer till förmån för andra. Det samma gäller också om vad den storskaliga rumsliga polariseringen, som pågår, innebär för människors och olika gruppers deltagande i det urbana livet och det civila samhället.

Bristen på sådan kunskap är en allvarlig begränsning i möjligheterna att utveckla planering för social hållbarhet i framtiden. De sociokulturella processer som omformar städer och regioner ställer helt nya utmaningar och uppgifter även för framtida planering.

Den planering som nu utvecklas är mer kommunikativt orienterad och söker hantera kulturella och sociala skillnader mellan grupper i samhället genom att utgå från omgivningens sociala och kulturella värden och skapa förutsättningar för kopplingar och möten. En sådan planering för framtida social hållbarhet förutsätter kunskaper om olika boendemiljöers mänskligt sociala värden ur ett inifrånperspektiv.

Att med hjälp av samhällsplanering och andra samhälleliga åtgärder bryta segregationskrafterna förefaller enligt de erfarenheter som finns vara mycket svårt. De socioekonomiska krafter som driver segregationsprocessen är för stora att rå på utan att tillgripa åtgärder som kraftigt skulle inskränka människors frihet, och inte ens då kan man vara säker på att de träffar rätt.

Även om man med samhällsplanering inte kan skapa integration, kan man ändå skapa bättre förutsättningar för integration. Genom en diversifierad lägenhetsfördelning, blandade upplåtelseformer och goda mötesplatser kan man åstadkomma urbana miljöer som med hänsyn till omständigheterna snarare gynnar än motverkar integration. Genom att överbrygga barriärer och gränser i den byggda strukturen kan man åstadkomma bättre kontakter mellan olika delar av staden, och genom väl utbyggda kollektiva kommunikationer skapas också bättre kontaktmöjligheter.

Efterkrigstidens stadsplanering var inriktad på konkreta fysiska funktioner men bortsåg ofta från stadsrummets och den urbana gestaltningens betydelse som arena för socialt liv och urban kultur. Det handlade mer om att ordna upp de olika funktionerna på ett föregivet rationellt sätt än att bygga upp staden som en fungerande helhet. Bostadsplaneringen tillgodosåg det grundläggande behovet av att få tak över huvudet och en god teknisk boendestandard.

Att ett socialt fungerande grannskap kräver mer än så är en lärdom vi kan dra av erfarenheterna från resultatet av stadsbyggandet under senare hälften av 1900-talet. De ofta isolerade och ensidiga bostadsenklaverna från denna tid måste kompletteras med det som i dag saknas – mötesplatser, kultur, service, arbetsplatser – för att bli fungerande urbana grannskap. Detta är en viktig utmaning för hållbar stadsutveckling.

Förutom att skapa förutsättningar för integration gäller det också att vidta åtgärder mot segregationens negativa verkningar. Och då handlar det många gånger kanske snarare om åtgärder på individnivå eller gruppnivå än områdesnivå. Inom segregationsforskningen finns en intensiv diskussion om individuella åtgärder kontra områdesbaserade. Generellt för Västeuropas del kan sägas att välfärdsstaten, som är i stort sett intakt trots de många liberaliserande reformer och kostnadsminskningar i den offentliga sektorn som genomförts, utgör en buffert som motverkar segregationens negativa verkningar på det individuella planet.

Litteraturreferenser

- Andersen, H S: *Urban Sores – on the Interaction Between Segregation, Urban Decay and Deprived Neighbourhoods*, Ashgate, 2003.
- Andersen, H S, Kempen, R van: *Governing European Cities: Social Fragmentation, Social Exclusion and Urban Governance*, Urban and Regional Planning and Development Series, 2001
- Andersson, B: *Öppna rum- om ungdomarna, staden och det offentliga livet*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, Göteborg 2002
- Andersson, E: *Från Sorgedalen till Glädjehöjden – omgivningens betydelse för socioekonomisk karriär*, Geografiska regionstudier nr 44, Uppsala universitet, Uppsala 2001
- Andersson, E, Borgegård, L-E, Hjort, S: *Boendesegregation i de nordiska huvudstäderna*, Gerum Kulturgeografi 1998:2, Umeå 1998
- Andersson, R: *Segregering, segmentering och socio-ekonomisk polarisering*. PFMI 2/98. Uppsala 1998
- Andersson, R: *Spaces of Socialization and Social Network Competition: A Study of Neighbourhood Effects in Stockholm, Sweden*, Andersen, H, van Kempen, R. (eds.), *Governing European Cities. Social Fragmentation, Social Exclusion and Urban Governance*, Ashgate 2001.
- Andersson, R: *Att flytta eller inte flytta? En kvantitativ studie av socioekonomiska utfall för flyktingar som flyttat från de svenska storstäderna*. Bilaga till Rapport Integration 2003, Integrationsverket, 2004
- Andersson, R, Bråmås, Å, Hogdal, J: *Segregationens dynamic och planeringens möjligheter*. Rapport utgiven av Malmö stad. Malmö 2007
- Andersson, R, Bråmås, Å, Hogdal, J: *Fattiga och rika – segregationen ökar*. Rapport utgiven av Göteborgs stad. Göteborg 2009
- Andersson, R, Molina, I: *Etnisk boendesegregation i teori och praktik*. Arbetsrapport nr 112. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 1995
- Andersson-Brolin, L: *Etnisk boendesegregation*. Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm 1984
- Arnman, G, Jönsson, I: *Segregation och svensk skola*. Arkiv avhandlingsserie 18. Lund 1985
- Bauman Z: *Modernity and Ambivalence*. Polity Press, Oxford 1990
- Benhabib, S: *Situating the Self*. Polity Press, Oxford 1992
- Bergsten, Z: *Better prospects through social mix? A multilevel analysis of the relation between neighbourhood context and adolescence school performance*. Paper presented at the ENHR Conference Shrinking Cities, Sprawling Suburbs, Changing Countrysides, Dublin, 6-9 July 2008
- Bergsten, Z, Holmquist, E: *Swedish social mix policy*, Journal of Housing and the Built Environment 24-4, 2009
- Berman M: *Allt som är fast förflyktigas*. Arkiv, Lund 1987
- Biterman, D, Franzén, M: *Boendesegregation*, Social Rapport 2006, Socialstyrelsen, Stockholm 2006
- Biterman, D, Franzén, M: *Boendesegregation*, Social Rapport 2010, Socialstyrelsen, Stockholm 2010

- Biterman, D. *Boendeseigrationsutveckling i Stockholms län 1970–90*. Stockholms läns landstings Regionplane- och Trafikkontor, Stockholm 1994
- Borjas, G. J. *To ghetto or not to ghetto: ethnicity and residential segregation*. *Journal of Urban Economics*, 44, pp. 228–253 1998
- Bourdieu, P. Wacquant, L: *An invitation to reflexive sociology*. University of Chicago Press, Chicago 1992
- Bourdieu, P: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard Univ. Press, Cambridge, MA 1984
- Brasington, D. M, Hite, D: *Demand for environmental quality: A spatial hedonic analysis*. *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 35, 57–82. 2005
- Bridge, G: *Bourdieu, rational action and the time-space strategy of gentrification*, *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Vol. 26, No. 2 (2001), s 205-216, Blackwell 2001
- Briggs, X. De Souza: *Bridging networks, social capital, and racial segregation in America*. Faculty Research Working Paper RWP 02-011, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, MA 2003
- Brännström, L: *Phantom of the neighbourhood – Studies on area-based conditions and individual outcomes*. Akademisk avhandling, Sociologiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 2006
- Burgers, J, Musterd, S: *Understanding urban inequality: a model based on existing theories and an empirical illustration*, *International Journal of Urban and Regional Research*, 26(2), pp. 403–413. (2002)
- Burgt, D. van der: *"Där man bor tycker man det är bra": Barns geografier i en segregerad stadsmiljö*. Akademisk avhandling, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 2007
- Castells, M: *The Rise of the Network Society: The Information Age, Vol. 1*. Blackwell, Oxford 1996
- Cheshire, P, Sheppard, S: *Introduction to feature: the price of access to better neighbourhoods*, *Economic Journal*, November 2004, F391–397, 2004
- Chung, S-Y, Brown, L A, , *Racial-Ethnic Residential Sorting in Spatial Context - Testing the Explanatory Frameworks*, *Urban Geography* 28, 4, pp. 312–339, 2007
- Clark, W. A. V: *Residential preferences and residential choices in a multiethnic context*. *Demography*, Vol. 29, 451–466, 1992
- Coleman, A: *Utopia on Trial*, London 1990
- Dahlberg, G-B: *Boendesegregationens utveckling under perioden 1970-1980*, Stadsbyggnadskontoret, Stockholms stad, Stockholm 1995
- Danemark, B: *Klass, inkomst och boende. Om segregationen i några kommuner*. Liber, Stockholm 1983.
- Doff, W. van der Laan Bouma: *Confined Contact: Residential Segregation and Ethnic Bridges in the Netherlands*, *Urban Studies*, Vol. 44, Nos. 5/6, 997–1017, 2007
- Duncan, O D och Duncan, B A *methodological analysis of segregation indexes*, *American Sociological Review*, 20, pp. 210–217, 1955

- Ekberg, J: *Kan invandrare underlätta försörjningen av en åldrande befolkning?*, Ekonomisk debatt Nr. 4, 2004
- Elmhorn, C. *Migrerande arbeterskor*, i Den kalla och varma staden, Stockholms förlag 192, Stockholm 2009
- Elster, J. *Sour grapes: Studies in the subversion of rationality*, Cambridge University Press, Cambridge 1983
- Eriksson, K: *Spelar adressen någon roll?* Statsvetenskapliga inst. Skriftserie 2007:3, Umeå universitet 2007
- Feijten, P, van Ham, M: *Neighbourhood change... Reason to leave?* Urban Studies 46; 2103-2122, 2009
- Florida, R: *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books. 2002
- Friedrichs, J: *Response: Contrasting US and European Findings on Poverty Neighbourhoods*. Housing Studies, Volume 17, Issue 1, January 2002, pages 101 – 104, 2002
- Friedrichs, J. *Ethnic segregation in Cologne, Germany, 1984–94*, Urban Studies, 35(10), pp. 1745–1763. 1998
- Gent, W van, Musterd, S, Ostendorf, W: *Bridging the social divide? Reflections on current Dutch neighbourhood policy*. Journal of Housing and the Built Environment 24:357-368, Springer 2009
- Giddens, A: *Modernity and Selfidentity*. Stanford University Press, Stanford 1991
- Glaeser, E. L: *Does rent control reduce segregation?* Swedish Economic Policy Review, 10, pp. 179–202, 2003
- Glass, R.. *Introduction*. In *London: Aspects of Change*, ed. Centre for Urban Studies, pp. xiii-xlii: MacGibbon and Kee, London 1964
- Grady, S C, McLafferty, S: *Segregation, Nativity, and Health - Reproductive Health Inequalities for Immigrant and Native-Born Black Women in New York City*, Urban Geography 28, 4, pp. 377–397, 2007
- Grengs, J: *Reevaluating Poverty Concentration with Spatial Analysis: Detroit in the 1990s*, Urban Geography 28, 4, pp. 340–360, 2007
- Gullberg, A: *City - Drömmen om ett nytt hjärta*, Stockholms förlag 113, Stockholm 2001
- Gustafson, K: *Vi och dom i skola och stadsdel- barns identitetsarbete och sociala geografier*. Uppsala Studies in Education no 111, Uppsala universitet, Uppsala 2006.
- Gunnemark, K: *Hembygd i storstad. Om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser*, Akademisk avhandling, Etnologiska föreningen i Västsverige. Göteborg 1998
- Hall, P: *Forces Shaping Urban Europe*, Urban Studies, vol 30(6) 1993
- Hall, P: *Cities in Civilization*. Pantheon Books, New York 1998
- Harris, D. R. *Property values drop when blacks move in...: racial and socioeconomic determinants of neighbourhood desirability*, American Sociological Review, 64(3), 1999
- Holmqvist, E: *Politik och planering för ett blandat boende och minskad boendesegregation – ett mål utan medel?* Geografiska regionstudier nr 79, Uppsala universitet, 2009

- Hårsman, B, Quigley, J. M: *The spatial segregation of ethnic and demographic groups: comparative evidence from Stockholm and San Francisco*, Journal of Urban Economics, 37, pp. 1–16. 1995
- Hårsman, B: *Ethnic Diversity and Spatial Segregation in the Stockholm Region*, Urban Studies, Vol. 43, No. 8, 1341–1364, July 2006
- INREGIA, *Har segregationen ökat i Stockholms stad?* Stockholm 2001
- Jacobs, J: *The Death and Life of Great American Cities*. Vintages Books 1961
- Jargowsky, P. *Stunning Progress, Hidden Problems: Concentrated Poverty in the 1990s.*: Brookings Institution, Washington, DC 2003
- Kazepov, Y: *Cities of Europe. Changing contexts, local arrangements, and the challenge of urban cohesion*. Blackwell, Oxford 2005
- Kempen, R van, Preimus, H: *Undivided cities in the Netherlands: present situation and political rhetoric*, Housing Studies, 14, pp. 641–657, 1999
- Kempen, R. van, Weesep, J. van: *Ethnic residential patterns in Dutch cities: backgrounds, shifts and consequences*, Urban Studies, 35(10), pp. 1813–1833, 1998
- Kempen, R. van, Özüekren, A: *Ethnic segregation in cities: new forms and explanations in a dynamic world*, Urban Studies, 35, pp. 1631–1656, 1999
- Kemper, F-J: *Restructuring of housing and ethnic segregation: recent developments in Berlin*, Urban Studies, 35(10), pp. 1765–1789. (1998)
- Kiel, K. A, Zabel, J. E: *Housing price differentials in U.S. Cities: Household and neighborhood racial effects*. Journal of Housing Economics, Vol. 5, 143–165, 1996
- Kloosterman, R. C: *Recent employment trends in the cultural industries in Amsterdam, Rotterdam, The Hague and Utrecht: a first exploration*, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 95(2) 2004
- Kuusela, K. (1991): *Att bo i invandrartäta områden. Etnisk bostadssegregation i Göteborg*. Byggforskningsrådet. BFR Rapport R60:1991.
- Lambooy, J. G: *Knowledge production, organisation and agglomeration economies*, GeoJournal, 41, pp. 293–300. 1998
- Lash, S, Friedman, J: *Modernity and Identity*. Blackwell, Oxford 1992
- Lees, L, Slater, T, Wyly, E: *Gentrification*, Routledge, New York 2008
- Lefebvre, H: *The Production of Space*, (1991) Blackwell, Oxford. R.
- Lewis, O: *Five Families; Mexican Case Studies In The Culture Of Poverty*, 1959
- Lewis, O: *La Vida; A Puerto Rican Family In The Culture Of Poverty—San Juan And New York*, 1966
- Lewis, O: *A Death In The Sánchez Family*, 1969
- Lieberg, M: *Att ta staden i besittning*, Akademisk avhandling, Institutionen för byggnadsfunktionslära, Lunds universitet, Lund 1992
- Lilja, E: *Den ifrågasatta förorten – identitet och tillhörighet i moderna förorter*. Byggforskningsrådet, Stockholm, 1999

- Lilja, E: *Segregationens motsägelsefullhet. Integrerad i en stadsdel- segregerad i staden*. Meddelande nr 114, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 2002
- Lilja, E: *Det offentliga rummet och förorten som modernismens vagga*. Stockholm at Large – Handbok om framtidens Stockholm, Färgfabriken, Stockholm 2004
- Liljeström, R: *Uppväxtvillkor*, 1978
- Lind, H, Hellström, A: *Market rents and economic segregation: evidence from a natural experiment*. Working Paper No. 40, Avdelningen för fastighetsekonomi, Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm 2003.
- Logan, J. R, Spitze, G. D: *Family neighbors*, American Journal of Sociology, 100, pp. 453–476. 1994
- Madanipour et. al.(eds): *Social Exclusion in European Cities. Processes, Experiences and Responses*. Jessica Kingsley, London 1998.
- Marling, G: *Urban songlines. Hverdagslivets drömmespor*. Aalborg univesitetsforlag, Aalborg 2003.
- Massey, D, Denton, N: *The dimensions of residential segregation*, Social Forces, 67, pp. 281–315. 1988
- Massey, D: *Ethnic residential segregation: A theoretical synthesis and empirical review*. Sociology and Social Research, Vol. 69, 315–350. 1985
- Mazanti, B: *Fortællinger om stedet*, Diss. Geografisk Institut, Köpenhamns universitet, 2001.
- Millard-Ball, A: *Moving Beyond the Gentrification Gaps: Social Change, Tenure Change and Gap Theories in Stockholm* Urban Studies, vol 37, no 9, 1673-1693, 2000
- Molina, I: *Stadens rasifiering*. Geografiska regionstudier nr 32, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, 1997
- Murdie, R. A, Borgegård, L.-E: *Integration, spatial segregation and housing segmentation of immigrants in metropolitan Stockholm, 1960–95*, Urban Studies, 35(10), pp. 1869–1888, 1998
- Musterd, S, Ostendorf, W: *Social Exclusion, Segregation, and Neighbourhood Effects*, Cities of Europe, ed. Kazepov, Y, Blackwell, 1998
- Musterd, S: *Social and ethnic segregation in Europe: levels, causes, and effects*, Journal of Urban Affairs, 27, pp. 331–348. 2005
- Musterd, S: *Segregation, Urban Space and the Resurgent City*, Urban Studies, Vol. 43, No. 8, 1325–1340, July 2006
- Mörck, M: *Medelvensson bor inte här längre*, Bygghörsningsrådet, Stockholm 1997.
- Newman, O: *Defensible Space*, Collier Books, New York, 1973.
- Nielsen, T: *Formlös. Den moderne bys overskudslandskaber*. Arkitekt skolens forlag, Aarhus 2001.
- Palander, C: *Områdesbaserad politik för minskad segregation. En studie av den svenska storstadspolitiken*. Geografiska regionstudier nr 66. Uppsala universitet 2006.
- Palme, M *Det kulturella kapitalet*, Akademisk avhandling, Uppsala Universitet, 2007

- Petterson, L. *Location, housing and premises in a dynamic perspective*. JIBS Dissertation Series No. 010, Jönköping International School of Economics, Jönköping. 2001
- Pine & Gilmore: *The experience economy: Work is theatre & every business a stage*. Boston, Mass: Harvard Business School, 1999.
- Portes, A, Rumbaut, R. G: *Immigrant America: A Portrait*. Berkeley, CA: University California Press, 1990. 2nd edition 1996.
- Proposition 1997/98:165
- Putnam R D: *Bowling Alone*, Simon and Schuster, New York, 2000.
- Ristilampi, P-M: *Rosengård och den svarta poesin : en studie av modern annorlundahet*, Symposium, 1994.
- Sassen, S: *The Global City, New York, London, Tokyo*. Princeton, New Jersey. 1991
- Segregationen i storstäderna 2009, SNS Förlag
- Sennett R: *The Conscience of the Eye*. Norton, New York, 1990.
- Shields, R: *Lefebvre, Love and struggle*. Routledge, London, 1999
- Simonsen, K: *Byens mange ansigter*, Roskilde universitetsforlag, Fredriksberg, 2005.
- Social rapport 2006, Socialstyrelsen, Stockholm
- Social rapport 2010, Socialstyrelsen, Stockholm
- SOU 2003:75, Etablering i Sverige – möjligheter för individ och samhälle
- SOU 1997:118, Storstadskommitténs underlagsrapport "Delade städer"
- SOU 1990:36, Storstadsutredningen "Storstadsliv - rika möjligheter men hårda villkor"
- Sundlöf, P: *Segregation och karriärposition: En studie av bostadsomgivningens betydelse för utbildning, sysselsättning och inkomst bland yngre i stockholmsregionen*, Geografiska regionstudier nr 78, Uppsala universitet, Uppsala 2008.
- Urban, S: *Att ordna staden : den nya storstadspolitiken växer fram*, Akademisk avhandling, Institutionen för sociologi, Stockholms universitet, Stockholm 2005
- Wacquant L: *Towards a reflexive sociology: a work-shop with Pierre Bourdieu*, Theoretical Sociology 7, 1989
- Wilson, W J: *The Truly Disadvantaged. The Inner City, The Underclass, and Public Policy*. Chicago University Press, Chicago 1987.
- Vision 2030, Stockholm stad 2007
- Wong, D. Reibel, M. Dawkins, C J. *Urban Geography*, 2007, 28, 4, pp. 305–311
- Yinger, J., 1979, Prejudice and discrimination in the urban housing market. In P. Mieszkowski and M. Straszheim, editors, *Current Issues in Urban Economics*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 430–468
- Zukin, S: *Gentrification: Culture and capital in the urban core*, Annual Review of Sociology, Vol. 13, pp. 129-147, 1987.

Zukin, S: *The Cultures of Cities*, Blackwell, Oxford 1995.

Zukin, S: *Naked city: The death and life of authentic urban places*, Oxford University Press, 2010

Åslund, O, Nordström Skans, O: *Segregationen i storstäderna*, SNS välfärdsrapport, SNS förlag, Stockholm 2009

Åslund, O, Nordström Skans, O: *Will I see you at work?*, Industrial and Labor Relations Review, 2009